

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

Tarptautinių santykių ir diplomatijos studijų magistro programa

LAIMA VAITIEKŪNAITĖ
II kurso studentė

Valstybės teroras globalios kovos su terorizmu kontekste: JAV santykių su
Uzbekistanu ir Egiptu atvejis

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: doc. dr. E. Račius

Vilnius, 2007

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvada dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
.....
.....

(data)

(v., pavardė)

(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....

(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....
.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad pateikiamas magistro darbas (*Valstybės teroras globalios kovos su terorizmu kontekste: JAV santykių su Uzbekistanu ir Egiptu atvejis*) yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą

Laima Vaitiekūnaitė

.....

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Vaitiekūnaitė L. *Valstybės teroras* globalios kovos su terorizmu kontekste: JAV santykių su Uzbekistanu ir Egiptu atvejis: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas doc.dr. E. Račius.– V., 2007.– 72 p.

Reikšminiai žodžiai: *Valstybės teroras*, valstybės remiamas teroras, globali kova su terorizmu, *valstybės teroro* konceptualizacija, *valstybės teroro* legitimizacija, Uzbekistano Islamo judėjimas, Hizb-uh- Tahir judėjimas, musulmonų brolija ir t.t.

Šiame darbe analizuojama *valstybės teroro* samprata akademiniam, teisiniame ir politiniame lygmenyse. Atsižvelgiant į tai, kad *valstybės teroras* iki šiol nėra aiškiai apibrėžtas nei viename iš minėtų diskursų, konstruojamas konceptualus *valstybės teroro* apibrėžimas. Remiantis *valstybės teroro* apibrėžimu, analizuojami JAV santykiai su Egiptu ir Uzbekistanu globalios kovos su terorizmu kontekste ir nagrinėjamos *valstybės teroro* legitimizacijos priežastys, t. y. pateikiami empiriniai pavyzdžiai, kaip ir kada *valstybės teroras* pateisinamas tarptautiniu lygmeniu.

TURINYS

Įvadas.....	6
1. Valstybės teroro konceptualizacijos problematika.....	12
1.1 Valstybės teroro proceso analizės problemos.....	12
1.2 Valstybės teroro sampratos politinė – spekuliatyvinė dimensija.....	15
1.3 Valstybės teisė naudoti smurtą vs. <i>valstybės teroras</i>	17
2. Valstybės teroro koncepcija JTO teisės rėmuose	19
3. Valstybės teroro koncepcija akademiniam diskurse	22
3.1 Valstybės teroras vs. terorizmas	23
3.2 Valstybės teroro kriterijų analizė.....	25
4. Valstybės teroro akademinė konceptualizacija.....	29
5. Uzbekistano atvejo analizė	31
5.1 Uzbekistano <i>valstybės teroro</i> sistemos analizė	31
5.2 Uzbekistano ir JAV santykiai 2001 – 2007 m.....	36
6. Egipto atvejo analizė	46
6.1 Egipto <i>valstybės teroro</i> sistemos analizė.....	46
6.2 JAV – Egipto santykiai 2001 – 2007 m.....	52
Išvados	59
Šaltinių ir literatūros sąrašas.....	62
Priedas nr. 1	70
Summary.....	71

Įvadas

Globaliu reiškiniu tapusi kova su terorizmu yra vienas labiausiai aptarinėjamų objektų politiniame, akademiniam ir teisiniame diskursuose. Ši kova implikavo ir tai, jog beveik kiekvienos valstybės nacionalinio saugumo strategijoje numatyti uždaviniai kovoti su tarptautinėmis ar viduje veikiančiomis teroristų grupėmis.

Terorizmas tampa jau beveik banaliu mokslinių tyrimo objektu. Bet vis dažniau viešame politiniame diskurse disponuojama *valstybės teroro* sąvoka, kuria apibūdinama valstybė, atliekanti teroristiniais interpretuojamus veiksmus. *Valstybės teroras*, atliekamas valstybinių veikėjų, gali būti skirstomas į *valstybės remiamą terorą* (angl. *state sponsored terror*) ir *valstybės terorą*, kuris ir yra šio magistro darbo objektas. Esminis skirtumas tarp šių dviejų sampratų yra transnacionalinis ir nacionalinis kontekstas.

Teisiniame diskurse *valstybės teroras* kol kas neturi jokios teisiškai apibrėžtos koncepcijos. Dažniausiai kaip sinonimas vartojamas *valstybės remiamas teroras* (*state sponsored terror*), sutartinai įvardijamas kaip šalies viduje ir iš išorės veikiančių teroristinių organizacijų palaikymas, suteikiant ideologinį palaikymą, taip pat finansinę, karinę ar operacinę pagalbą ir t. t. Neabejotina, jog *valstybės remiamas teroras* pasižymi akivaizdžiausiais koreliacijos ryšiais su terorizmu ir dėl to yra gausiai reflektuojamas teisiniame ir politiniame lygmenyse. Problema kyla todėl, jog dažnai *valstybės teroras* ir valstybės finansuojamas/remiamas teroras yra sutapatinamas. Todėl šiame tyrime svarbu aiškiai apibrėžti *valstybės teroro* koncepciją bei atskirti ją nuo kitų „terorizmo“ tipų, t. y. minėto valstybės remiamo terorizmo bei sociologo E. V. Walter'io įvardinamo „*siege of terror*“¹, suvokiamo kaip terorizmo, kurį vykdo išorinės jėgos.

Valstybės teroro teisinio apibrėžimo problema nėra išspręsta ne tik kad nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu: teisiškai neapibrėžta, kas yra *valstybės teroras*, kas turi su juo kovoti, kaip ir kokiomis priemonėmis kovoti ir t.t. Nėra aiškių teisinių kriterijų, kuriais remiantis būtų galima įvardinti konkrečią valstybę kaip teroro sistemą bei įteisinti atitinkamą valstybės elgesio prevenciją. Šiuo metu egzistuojančios tarptautinės konvencijos, taikomos individų teroristiniams veiksams apibrėžti, yra nepilnavertės. *Valstybės teroras* ir terorizmas – tai du konceptualiai

¹ E. V. Walter, „Violence and the Process of Terror“, *American Sociological Review*, Vol. 29, No. 2, April, 1964, 248 – 267, 250. <<http://www.jstor.org/view/003>>. [Žiūrėta 2005 10 14].

skirtingi dalykai, su kuriais kovoti reikia taikant skirtingas priemones. Visgi kol nėra teisinės dimensijos, tol realiai su šiuo reiškiniu kovoti vargu ar įmanoma, nes teisinėje dimensijoje esantis vakuumas suteikia galimybę manipuluoti šiomis abejomis sąvokomis.

Politinėje dimensijoje terorizmo ir *valstybės teroro* sąvokos yra glaudžiai susiejamos viena su kita. Pavyzdžiui, Jungtinės Amerikos Valstijos, kalbėdamos apie Iraną ar Sadamą Huseiną, kalba apie teroro režimą, tačiau Uzbekistanas įvardijamas kaip JAV partneris globalioje kovoje su terorizmu. Iškyla klausimas, ar šios dvi sąvokos yra susiejamos ir sumaišomos sąmoningai, ar tiesiog dėl neišmanymo.

Temos aktualumas atsiskleidžia analizuojant *valstybės teroro* sąvokos tiek politinę, tiek teisinę dimensiją. Susiduriama su dilema sprendžiant *valstybės teroro* sąvokos klausimus: pavyzdžiui, pradedant svarstyti politinius ir regioninius Artimųjų Rytų taikos proceso sunkumus arba santykius tarp Indijos ir Pakistano, iškyla klausimas, ką įvardyti „laisvės kovotojais“, o kas turėtų būti priskiriamas „teroristo“ sąvokai, kas turėtų būti traktuojama *valstybės teroru*, o kas - valstybės teise legitimai naudoti jėgą šalies viduje. Vieningo *valstybės teroro* apibrėžimo nebuvimo dilemą iliustruoja ir autorius Thom'as Meisels, teigdamas, jog dominuojanti valdžia dažnai pamiršta savo principus ir, siekdama didžiausios politinės naudos iš aplinkybių, piktnaudžiauja terminologija ir apibrėžimais, siekdama pateisinti savo politinius privalumus².

Tyrimo problema. Pagrindinis šio magistro darbo klausimas - kodėl globalios kovos su terorizmu kontekste nekovoama su *valstybės teroru*? Klausimas itin svarbus, nes terorizmo sąvoka tampa populiariu politinių spekuliacijų objektu. Atsižvelgiant į tai, jog globali kova su terorizmu grindžiama vertybiniu lygmeniu, pastebėtina, jog šis lygmuo nėra nuosekliai taikomas atskirų valstybių, vykdančių *valstybės terorą*, atžvilgiu. Dar viena dilema kyla dėl to, jog režimai, vykdančys terorą savo šalies viduje ir tokiu būdu paneigdami tas pačias žmogiškas vertybes kaip ir terorizmo atveju, visgi yra traktuojami lygiaverčiais tarptautinės bendruomenės partneriais globalioje kovoje su terorizmu. Šiuo požiūriu vertybinis kovos su terorizmu lygmuo tampa deklaratyvus. Be abejo, šioje vietoje paliečiamas politikos ir moralės santykis. Žiūrint iš realistinės perspektyvos, sunku įsivaizduoti, jog egzistuočių vieninga valstybių bendruomenė, kuri dalintųsi identiškais vertybėmis. Pasibaigus Šaltajam karui, pasikeitė moralumo vieta

² T. Meisels, „The Trouble with Terror: The Apologetics of Terrorism—a Refutation“, *Terrorism and Political Violence*, 18:465–483, 2006, 470.

tarptautinių santykių arenoje. Moralumu gali būti grindžiama tarptautinių teismų įtaka, tarptautinių intervencijų monitoringas ir pan. Valstybės šiuo metu oficialiai atsiprašo vieną kitos už praeityje padarytą žalą. Nuolatinis moralumo klausimas nebėra tik patariamoji polemika, bet nustato standartus kiekvienai valstybės bei jos sąjungininkų politikai³. Tai siejama su liberalizmo mokykla, kuri teigia, jog nėra jokių skirtumų tarp standartų, kurie taikomi individams ir valstybėms, vidaus ir tarptautinei politikai⁴.

Valstybės teroro atvejais kyla pagrindiniai klausimai: kodėl tarptautinės bendruomenės “atsakomybė apginti” taikoma tik atviroms, akivaizdžioms ir ryškioms humanitarinėms krizėms? Kodėl ši bendruomenė neturėtų dalyvauti eliminuojant brutalius režimus, kurių naudojamas smurtas ilguoju laikotarpiu sukelia tiek pat žalos kaip ir humanitarinės krizės arba karai? Kodėl šios bendruomenės veikėjai, pabrėždami globalaus karo su terorizmu svarbą, vangiai reaguoja į *valstybės teroro* problemą ir nesiima atsakomųjų priemonių? Išskyla grėsmė, jog *valstybės teroro* samprata yra pernelyg subjektyvi, selektyvi ir pritaikoma kategorija strateginių ar kitų interesų kontekste, nes jos turinys ir kontekstas priklauso nuo to, kas šią sąvoką apibrėžia.

Tyrimo objektas – *valstybės teroro* koncepcija akademiniam ir teisiniame lygmenyse, analizuojant JAV santykius su Egiptu ir Uzbekistanu.

Darbe keliamos dvi **hipotezės**:

1) dėl veikėjų, dalyvaujančių kovoje su terorizmu, strateginių, politinių, ekonominių ir ideologinių interesų dominavimo nėra aiškiai identifikuojama ir teisiškai įtvirtinama *valstybės teroro* samprata ir nestabdomas *valstybės teroro* procesas.

2) dėl nepakankamo teisinio *valstybės teroro* konceptualizavimo trūksta mechanizmų neutralizuoti *valstybės terora*, todėl kovos su terorizmu kontekste *valstybės teroro* legitimizacija tampa itin lanksti.

Šio magistro darbo **tikslas** – išsiaiškinti, kodėl globalios kovos su terorizmu kontekste valstybės yra skirstomos į atskiras kategorijas: vienos tampa tarptautinės bendruomenės „priešais“, tuo tarpu kitos valstybės nenusilaukia kritikos, nors jos, taikant *valstybės teroro* kriterijus, gali būti priskiriamos *valstybės teroro* sistemoms.

Tyrimo uždaviniai:

³ Gilles Andréani, Pierre Hassner, “Morality and International Violence”, *Commentaire*, Nr.111, Autumn, 2005, 3.

⁴ Owen Harries, “Morality and Foreign Policy”, *CIS Occasional Paper 94*, February, 2005, 6.

- Išanalizuoti, kaip *valstybės teroras* apibrėžiamas (ar išvis apibrėžiamas) teisiniame lygmenyje?
- Išnagrinėti *valstybės teroro* sampratą akademiniam lygmenyje.
- Parodant kaip teisiškai bei akademiškai traktuojamas *valstybės teroras*, pateikti magistriniame darbe taikomą konceptualų *valstybės teroro* apibrėžimą.
- Vadovaujantis teorine konceptualaus *valstybės teroro* prieiga, t. y. taikant apsibrėžtus *valstybės teroro* kriterijus, išanalizuoti *valstybės teroro* atvejus Egipte ir Uzbekistane.
- Atskleisti JAV, kaip pagrindinės veikėjos globalioje kovoje su terorizmu, politiką Uzbekistano ir Egipto *valstybės teroro* atvejais.
- Remiantis atliktu tyrimu nurodyti kokios priežastys nulemia galimybę spekuliuoti ir laisvai interpretuoti *valstybės teroro* koncepciją (pvz. reiškinių neaktualumas, *valstybės teroro* konceptualumo stoka, strateginiai ir kt. tarptautinės bendruomenės veikėjų interesai ir t.t.).

Tyrimo metodai. Valstybės elgesys tarptautiniu lygmeniu yra matuojamas demokratinio proceso skaidrumo, teisingumo ir lygybės principais. Šie aspektai yra susiję per vidaus ir tarptautinį lygmenį, jie apčiuopiami atsirandant etiniams požiūriams ir reguliacinėms struktūroms, įtakojant NVO⁵. Tarptautinė tvarka suvokiama kaip visuma normų, kurioms paklūstama, siekiant išvengti tarpvalstybinių karų. Šios normos - tai paklusimas tarptautiniams principams ir teisei, valstybės savarankiškumo užtikrinimas, nesikišimas į kitos šalies vidaus reikalus ir t.t. Visgi akivaizdžiai egzistuoja praraja tarp deklaratyvos ir siekiamos tarptautinės tvarkos. Problema iškyla, nes *valstybės teroras* yra nacionalinis teroras, tad kovojant su juo yra paliečiamas valstybės suvereniteto klausimas. Kita problema siejama su valstybės teise naudoti smurtą – kadangi, anot Max'o Weber'io, valstybė yra vienintelis legitimus fizinės jėgos šaltinis⁶, ar gali valstybės atliekamas veiksmas būti traktuojamas teroristiniu?

Šiam darbui teorinį pamatą suteikia E. Walter'io įžvalgos, kuriose aiškinami pagrindiniai skirtumai tarp terorizmo ir teroro. Būtent neapibrėžtos ar sumaišomos dichotomijos linijos tarp terorizmo bei *valstybės teroro* tampa politinių spekuliacijų objektu, priskiriant vieną ar kitą valstybę prie teroristinių, t. y. akademinis neišmanymas bei teisinio apibrėžimo stoka sukuria

⁵ Gilles Andréani ir Pierre Hassner, *Morality and International Violence*, 4.

⁶ Max Weber, „Politics as a Vocation“, *Violence a Reader*, ed. by Catherine Besterman, Colby College, Maine, USA, 2002, 300, 14.

palankią terpę politinėms spekuliacijoms. E. V. Walter'io *valstybės teroro* modelį papildė kiti autoriai: Patricia Marchak, ilgametis terorizmo tyrinėtojas Alex P. Schmid, P. Timothy Bushnell ir kiti, iš kurių ryškiausiai *valstybės teroro* sampratą nubrėžia M. Stohl bei R. Duvall, teigdami, jog *valstybės teroras* turi būti *suplanuotas* politinės strategijos instrumentas. Šie autoriai taip pat apibrėžia ir pagrindinę *valstybės teroro* konceptualizacijos problematiką. Minėtų autorių išvalgomis bus grindžiamas tyrime pristatomas *valstybės teroro* apibrėžimas.

JAV santykių su Egiptu ir Uzbekistanu analizei pasirinktas globalaus karo su terorizmu laikotarpis, t. y. nuo 2001 iki 2007 m. imtinai. Analizuojant Uzbekistano ir Egipto *valstybės teroro* atvejus daugiausiai remiamasi įvairių vietinių ir tarptautinių žmogaus teisių gynybos organizacijų informacija. Atsižvelgiama į tai, jog žmogaus teisės pažeidimai remiantis tarptautinės teisės normomis nuo 2006 m. tapo integralia terorizmo proceso dalimi, todėl svarbiausi Uzbekistano ir Egipto *valstybės teroro* sistemų analizės šaltiniai yra Human Right Watch (toliau – HRW) bei Amnesty International (AI) organizacijų tyrimai žmogaus teisių pažeidimų, kankinimų, teismo legitimumo ir kt. srityse.

JAV santykių su atskiromis valstybėmis nagrinėjimas yra problematiškas, kadangi viena vertus, JAV laikoma pavyzdinga dalyve globalioje kovoje su terorizmu, tačiau kita vertus, galima pastebėti šios valstybės dviprasmišką tarptautinių standartų laikymąsi. Pavyzdžiui, ar gali JAV vesti globalią kovą prieš tuos režimus, kurie identifikuojami kaip teroristinių veiksmų rėmėjai, bet nevykdo tiesioginės fizinės agresijos prieš JAV (pvz. Iranas)?⁷ Klausimą galima formuluoti ir kitaip – ar gali JAV bei kiti tarptautinės bendruomenės veikėjai vesti globalią kovą su terorizmu, kaip sąjungininkus pasirinkdama tuos režimus, kurie patys vykdo *valstybės terorą* savo šalies viduje? Tiek JAV bendradarbiavimo su Egiptu, tiek ir su Uzbekistanu atvejais akivaizdu, jog valstybės, savo veiklą grįsdamos skubos (angl. *urgency*) ir misijos kontekstu, gali pateisinti ir tuo pačiu spartinti *valstybės terorą*.

Magistro darbą sudaro šešios dalys:

Pirmoje dalyje bus nagrinėjama valstybės teisės naudoti smurtą ir *valstybės teroro* dichotomija.

⁷ Jackson Nyamuya Maogoto, "New Frontiers, Old problems: The War on Terror and The notion of Anticipating the Enemy", *Netherlands International Law Review*, LI: 1–39, 2004, 14.

Antroje ir trečioje dalyse bus atliekama *valstybės teroro* termino analizė, pagrįsta akademinio, politinio ir teisinio tyrimu, kuris reikalingas siekiant konceptualiai apibrėžti *valstybės terorą*.

Ketvirtoje dalyje bus plačiau pagrįsta akademinė *valstybės teroro* koncepcija, kuri galėtų tapti pagrindu sukurti teisinę *valstybės teroro* dimensiją, ir tuo pačiu teisinius kovos su *valstybės teroru* instrumentus, kurių, nagrinėjant Jungtinių Tautų organizacijos teisinę bazę, tyrimo metu neaptikta.

Penktoje ir šeštoje magistro darbo dalyse, t. y. empirinėje darbo dalyje atliekama lyginamoji JAV santykių su Egiptu ir Uzbekistanu analizė, t. y. nagrinėjama JAV užsienio politika Egipto ir Uzbekistano atžvilgiu bei analizuojama, kaip vykdomas Egipto ir Uzbekistano *valstybės teroras* keičia arba ne JAV politiką šių valstybių atžvilgiu.

1. Valstybės teroro konceptualizacijos problematika.

1.1 Valstybės teroro proceso analizės problemos.

Įvade minėta, jog *valstybės teroro (state terror, state terrorism)* sąvoka, kuri vis dažniau vartojama viešame diskurse, neturi aiškiai apibrėžto konsensuso, nors ir bandoma konceptualizuoti šį terminą teisiniame, politiniame ir akademiniam lygmenyse.

Analizuojant *valstybės terorą* (kaip procesą) susiduriama su keliomis problemomis. Autoriai R. Duvall ir M. Stohl išskiria dvi pagrindines - konceptualizacijos bei emocinę *valstybės teroro* analizės problemas. Anot šių autorių, minėtos sampratos konceptualizacijos problema kyla dėl to, jog valstybė kaip institucionalizuota funkcionali valdžia yra standartiškai suvokiama jėgos ir smurto terminais, t. y. valstybė turi teisę naudoti smurtą. Šios valstybės smurto teisės ir *valstybės teroro* atskyrimas bus plačiau analizuojamas sekančiame skyriuje.

Antroji minėtų autorių R. Duvall'io ir M. Stohl'o iškelta problema yra emocinė. Šie autoriai teigia, jog daugumai tarptautinės bendruomenės narių sudėtinga emocine prasme suvokti *valstybės teroro* idėją: t. y. kaip gali valstybė ar teisėtai išrinkta jos vyriausybė, kaip pvz. JAV, būti susijusi su terorizmu? Ypatingai valstybės, kurios prisiima vienokį ar kitokį moralinio autoriteto vaidmenį tarptautiniu lygmeniu. Bet šioje vietoje svarbu pažymėti, jog *valstybės teroras* nėra apibrėžiamas kultūros ar režimo tipais⁸. Pvz. Trečiojo pasaulio šalys, daugiausiai siejamos su autoritariniais ar pusiau autoritariniais režimais, grindžia *valstybės terorą* "numatomos naudos" modeliu (angl. *expected utility*)⁹, t. y. *valstybės teroro* sistema yra daugiau efektyvi ar mažiau neefektyvi negu alternatyvios politinės strategijos priemonės eliminuojant ar neutralizuojant realius ar potencialius iššūkius ir grėsmes valstybės valdžiai.

"Stiprios" valstybės savo ruožtu gali pradėti eksploatuoti *valstybės terorą*, kai jos yra "atsiskyrusios" (angl. *reclusive*) nuo tarptautinės bendruomenės, taip pat kai šiose valstybėse

⁸ P. Timothy Bushnell, Vladimir Shlapentokh, Christopher K. Vanderpool, Jeyratnam Sundram (ed. by) *State Organized Terror: The case of Violent Internal Repression*, Westview press/series on State Violence, State Terrorism and Human Rights, 1991.

⁹ Duvall R.D. ir Stohl, M., "Governance by Terror", in M. Stohl (ed.) *The Politics of Terrorism*, New York: Marcel Dekker, 1983, 183.

pastebimas akivaizdus arba „karinės valstybės statusas arba ideologinės misijos sindromas (angl. *ideological-mission syndrome*)¹⁰“, pvz. JAV strateginė globalaus karo su terorizmu misija.

Valstybės teroro procesai moraliniu atžvilgiu apibrėžiami kaip „anomalūs, nenormalūs“ pagal tradicinį Vakarų socialinį ir politinį mąstymą, bet tam tikromis aplinkybėmis *valstybės terorą* vykdančios jėgos gali transformuotis į „normalų“ politinį procesą. Tai iliustruoja ir *Hamas* režimo pavyzdys Palestinoje.

Iš esmės *valstybės terorą* gali vykdyti bet kuri valstybinė politinė sistema, kurios legitimumas leidžia ginti savo interesus ar siekti savo nacionalinių tikslų. Akademikas Noam'as Chomsky teigia, jog terorizmas jau senai yra integrali JAV užsienio politikos dimensija ir yra utilizuojama, kai tik valstybės elito strateginiai ir ekonominiai interesai atsiduria pavojuje. Anot šio autoriaus, skirtumas tarp vykdomo *valstybės teroro* totalitarinėse ir JAV ar kitose Vakarų valstybėse tėra tik smurto kontrolės mechanizmuose¹¹.

Paskutinių metų įvykiai Palestinoje, Afganistane, Irake rodo, jog fenomenas sistemingai naudoti *valstybės terorą* prieš civilius „civilizuotų“ valstybių strategijoje klesti. Bet šioje vietoje kyla klausimas, ar atitinkami JAV administracijos veiksmai tampa pakankamu pagrindu traktuoti šią valstybę *valstybės teroro* sistema? Šioje vietoje būtina skirti nacionalinį *valstybės teroro* kontekstą, t. y. *valstybės teroras* yra naudojamas prieš savo civilius piliečius. Pirmu atveju galime kalbėti apie *valstybės remiamą terorą* (angl. *state sponsored terror*), kurio samprata bus analizuojama II – oje magistrinio darbo dalyje.

Trečia *valstybės teroro* konceptualizacijos problema yra laikoma informacijos arba šaltinių stoka. Pirma, informacija apie vidinės represijas yra slapta arba sunaikinama. Antra, išorinių asmenų vykdomi tyrimai traktuojami kaip kišimasis į šalies vidaus reikalus. Taigi, stokojama sisteminės informacijos, kurios nėra dėl pirmų dviejų minėtų problemų. *Valstybės teroro* kaip tokio atvejai nėra fiksuojami jokio institucinio organo. Tik 2005 m. pagal JTO teisės normas žmogaus teisės pažeidimai pradėti laikyti integralia terorizmo dalimi, kurie tampa ir *valstybės teroro* komponentu¹². Su informacijos stoka siejamas ir akivaizdus faktas, jog jokia

¹⁰ Miles D. Wolpin, „State Terrorism and death squads in the New World order“, Kumar Rupersinghe ir Marcial Rubio C.(ed.), *The Culture of Violence*, UN University Press, 1994, 204, 84.

¹¹ Naom Chomsky, *World Order Old and New*, Pluto Press, UK, 1994, 311, 14.

¹² United Nations actions to counter Terrorism, “Human Rights Special Rapporteur appointed”, *Protecting Human Rights while Countering terrorism*. <www.un.org>. [Žiūrėta 2006 04 25].

valstybinė vyriausybė nepublikuos ir neleis publikuoti, arba viešai nepripažins vykdančių teroristinius aktus¹³.

Valstybės teroro termino konceptualizacijos stoka tarptautinės teisės lygmenyje – kokius veiksmus laikome *valstybės teroro* veiksmais ir kokia prevencija prieš šiuos veiksmus turėtų būti naudojama – inspiruoja valstybių smurto „legalizavimą“. *Valstybės teroro* koncepcijos stoka lemia valstybės smurto profesionalizavimą, racionalizavimą ir biurokratizavimą¹⁴, bei legitimizaciją tarptautiniu lygmeniu, ypač dabartinio globalaus karo su terorizmu kontekste.

Siekiant konceptualizuoti *valstybės terorą* kyla šie pagrindiniai klausimai: kokios valstybinės jėgos panaudojimas, kieno atliekamas panaudojimas ir kokiomis panaudojimo aplinkybėmis yra (gali būti) traktuojamas *valstybės teroru*? Ar bet koks politiškai motyvuotas smurtas vienareikšmiškai turi būti laikomas *valstybės teroru*? Kaip *valstybės teroras* yra legitimizuojamas valstybės viduje ir/arba tarptautiniu lygmeniu? Atsakymas į šį klausimą svarbus empirinėje tyrimo dalyje, kurioje analizuojami Uzbekistano ir Egipto *valstybės teroro* atvejai.

Konceptualiai sudėtinga išspręsti klausimą ir kaip apibrėžti skirtumą tarp teroro naudojamo prieš savus piliečius (nusikaltimai žmonijai?) bei terorizmo naudojamo už valstybės sienų (kaip užsienio politikos, karo ar okupacijos priemone)? Dichotomijos linijos tarp valstybės ir nevalstybinio teroro sunkiai nubrėžiamos, nes teroristinės veiklos organizacijos įgauna įvairiausių tipų struktūrą bei kitų valstybių palaikymo laipsnį, jos transformuojasi ir tampa legalia valstybės valdžia, pvz. minėtas Hamas judėjimas.

Tarptautiniu lygmeniu pripažintos teroristinėmis priemonės kaip įkaitų paėmimas, kalinių žudymas, sąmoningos atakos prieš civilius yra draudžiamos kariniais įstatymais. Jei valstybė prieš politinius oponentus naudoja tokias taktines priemones kaip selektyvios ir atsitiktinės žmogžudystės, pagrobimai ir slaptas įkalinimas, kankinimai, koncentracijos stovyklos, ji naudoja metodus, kurie gali būti legalizuoti valstybės legalizavimo aparatu, bet kurie platesniame kontekste, t. y. tarptautiniu lygmeniu traktuojami kaip neatitinkantys humaniško ir civilizuoto elgesio¹⁵, ir šiuos veiksmus galima priskirti *valstybės teroro* sistemai.

¹³ Duvall R.D. ir Stohl, M., „Governance by terror“, 182.

¹⁴ James Ron, „Varying Methods of State Violence“, *International Organization*, 1997, 51/2: 275-300, 287. <<http://www.ebscohost.com>>. [Žiūrėta 2006 04 10].

¹⁵ Alex P. Schmid, „Repression, State Terrorism, and Genocide: Conceptual Clarifications“ in Bushnell, P. Timothy, Shlapentokh Vladimir, Vanderpool Christopher K., Sundram Jeyaratnam (eds.), *State Organized Terror. The Case of Violent Internal Repression*, Boulder (Col.), Westview Press, 1991, 29.

1.2 *Valstybės teroro sampratos politinė – spekuliatyvinė dimensija*

Bendro akademinio ir teisinio *valstybės teroro* konsensuso stoka lemia, jog *valstybės teroro* samprata išlieka ypatingai kontraversiška politiniame diskurse. Neegzistuojantis teisinis *valstybės teroro* apibrėžimas tampa pagrindu įvairioms politinėms spekuliacijoms šiuo terminu. Praktiniai politikos pavyzdžiai rodo, jog labai dažnai veiksmų, kuriuos viena pusė įvardija kaip teroristinius, kita pusė traktuoja juos kaip legitimios gynybos prieš atitinkamas grėsmes valstybės saugumo interesams atvejį. Priklausomai nuo pranešėjo, valstybės teroristiniai veiksmai tampa kriminalinio nusikaltimo sinonimais, politinės veiklos ar strategijos priemone, vyriausybės vadžios vienalaikėmis represijomis ir pan. Kita *valstybės teroro* termino apibrėžimo problema slypi bandyme visus valstybės teroristinio pobūdžio veiksmus priskirti vienai kategorijai. Tokiu atveju yra prarandama galimybė identifikuoti skirtingą šių veiksmų motyvaciją ir sukurti efektyvius *valstybės teroro* prevencijos instrumentus¹⁶.

Politiniame lygmenyje valstybės atsikrato atsakomybės už savo atliekamus veiksmus, pasinaudodamos vykstančių tarptautinių procesų tendencijomis, pvz. Uzbekistanas naudoja globalaus karo su terorizmu etiketę kaip priedangą savo *valstybės teroru*¹⁷. Šioje vietoje galima teigti, jog egzistuojanti pilnai neapibrėžta tarptautinė legitimizacijos sistema gali tapti iš dalies atskirų valstybių *valstybės teroro* instrumentu. Šį teiginį sustiprina ir faktas, jog šiuo metu neegzistuoja arba yra neveiksnios tarptautinės spaudimo ar baudmės priemonės.

Valstybės teroro koncepcija šiame magistro darbe pradeda analizuoti teisiniame lygmenyje, nes būtent teisinis *valstybės teroro* apibrėžimas tampa vis svarbesne politine diskusija. Politiniame lygmenyje nemažai spekuliuojama bandant atsakyti, kuris politiškai motyvuotas valstybės smurtas yra legitimus ir patriotinis, kuris ne?¹⁸, t. y. nesutariama, kas skiria teroristinę organizaciją nuo vadinamųjų išsilaisvinimo judėjimų; ar galima išskirti arba legitimizuoti valstybės nacionalines ginkluotąsias pajėgas vykdančias teroristinius veiksmus; kokie ir kieno vykdomi veiksmai sudaro *valstybės terora* ir pan.

¹⁶ Daniel Byman, *Deadly Connection State that Sponsor Terrorism*, Cambridge University Press, USA, 2005, 369, 7.

¹⁷ Alex P. Schmid, „Repression, State Terrorism, and Genocide: Conceptual Clarifications“, 28.

¹⁸ Alex P. Schmid ir Albert J. Jongman, *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature*, 1988, SWIDOC, 28.

Būtina pažymėti, jog politiniai nesutarimai pirmiausiai kyla tarp vadinamųjų „Šiaurės valstybių“ ir „Pietų valstybių“ atstovų: pastarųjų atstovai reikalauja, jog kiekvienas teisinis „terorizmo“ apibūdinimas turi talpinti ir *valstybės teroro* aspektą, bet tuo pačiu aiškiai atskiriant jį nuo tautų apsisprendimo teisės. Pagal šį argumentą Izraelis būtų kaltas dėl vykdomo terorizmo okupuotose teritorijose, o palestiniečiai būtų laikomi laisvės kovotojais. Izraelis, be abejo, išreikštų skirtingą požiūrį: palestinietis, kuris sąmoningai nužudo izraelietį, bus teroristas, o izraelietis nužudęs palestinietį – karys arba vietinis gyventojas¹⁹. Apibendrinant, Islamo Konferencijos Organizacija (OIC) ir Arabų Valstybių Lyga reikalauja, jog JTO konvencijose visi tie, kurie įsitraukė į smurtinius konfliktus kovojant su užsienio valstybių okupacija, turėtų būti atskirti nuo teroristinės veiklos ir teroristų sampratos, t. y. šių vadinamųjų nacionalinių išsilaisvinimo judėjimų narių veikla turi būti legalizuota tarptautinės teisės lygmeniu.

Šiuo metu teisinę terorizmo definiciją lydi aršios politinės diskusijos. Dabartinėse Vakarų visuomenėse terorizmas iš esmės yra siejamas tik su „mažmeniniu terorizmu“, kuris yra vykdomas individų arba grupių, ir kuris yra konceptualiai priešingas „didmeniniam terorizmui“, kurį vykdo valstybių vyriausybės²⁰. Todėl neretai yra suplakamos *valstybės teroro* ir *valstybių remiančių terorizmą* sąvokos. Politiniame lygmenyje valstybė, kuri suteikia finansinę, karinę, ideologinę pagalbą ar palaikymą, tampa valstybe, remiančia terorizmą. Vakarų šalių viešame diskurse *valstybės remiamo teroro* terminas yra vartojamas apibūdinant atitinkamą politikos ir finansavimo Arabų pasaulyje pobūdį, o arabų žiniasklaidoje JAV pagalba Izraeliui taip pat įvardijama kaip akivaizdžiausia terorizmo finansavimo forma.

Politiniame lygmenyje JAV nemažai Vidurinių Rytų valstybių priskiria prie remiančių terorizmą ir taiko joms atitinkamas ekonomines ir politines sankcijas²¹. Šis įvardinimas tampa spekuliatyvus ir dviprasmiškas, nes JAV administracija brėžia liniją tarp valstybių, kurios remia

¹⁹ Thalif Deen, “UN Member States Struggle to Define”, *Inter Press Service*, July 25, 2005. <<http://www.globalpolicy.org>>. [Žiūrėta 2006 04 25].

²⁰ Sonia Torres, “Meaningful Acts: Terrorists, Artists, and States”, *Peace and Change*, Vol. 31, Nr. 2, April 2006, 204.

²¹ U. S. Department of State, “Chapter 5B - Country Reports, Middle East and North Africa Overview”, *Country Reports on Terrorism*, Office of the Coordinator for Counterterrorism, April 27, 2005. <<http://www.state.gov/s/ct/rls/45392.htm>>. [Žiūrėta 2006 04 24].

terorizmą (Kuba, Iranas, Šiaurės Korėja, Sudanas ir Sirija²²) ir tarp valstybių - partnerių globalioje kovoje su terorizmu, kurios šiame tyrime yra priskiriamos *valstybės teroro* sistemoms.

Žvelgiant iš politinių spekuliacijų *valstybės teroro* ir *valstybės remiamo teroro* sampratomis perspektyvos, pačios JAV tampa valstybe, kuri remia terorizmą. Jos finansinė, karinė ir politinė parama atskirų šiandieninių valstybių vykdomam terorui tampa analogišku Šaltojo karo metu vykdytos politikos pavyzdžiu, t. y. Nikaragvos ir kitų Lotynų Amerikos *valstybių teroro* rėmimo atvejai.

1.3 Valstybės teisė naudoti smurtą vs. *valstybės teroras*

Apžvelgiant *valstybės teroro* konceptualizacijos problematiką minėta, kad viena iš problemų yra ta, jog valstybė, kaip institucionalizuota funkcionali valdžia, yra standartiškai suvokiama jėgos ir smurto terminais. Šioje vietoje reflektuojama sociologo Max'o Weber'io valstybės legitimaus smurto idėja, t. y. prievartos (angl. *violence*) teisė valstybėje. Bendrąja prasme valstybė, kaip žmonių bendruomenė, monopolizuoja teisėtą fizinės jėgos naudojimą atitinkamoje suverenioje teritorijoje. Reikia pažymėti, jog jėga yra specifinė valstybės priemonė, o ne vienintelis ar normalus strateginis valstybės įrankis pagal tarptautinės teisės normas. Todėl, anot autorių P. T. Bushnell'io ir kt., "valstybės organizuojamas teroras negali būti traktuojamas paprasčiausiai kaip valstybės esminės prigimties manifestacija"²³.

Remiantis autorių R. Duvall'io bei M. Stohl'o nuostatomis, jog terorizmas yra smurtinės jėgos forma, tampa konceptualiai problemiška kalbėti apie valstybės ar vyriausybės, terorą. Valstybė pati savaime yra legitimaus fizinio smurto šaltinis. Bet minėti autoriai teigia, jog tai, kad valstybė gali naudoti "legitimų smurtą" nereiškia, kad jos institucijų atliekami veiksmai negali būti laikomi teroristiniais²⁴, todėl būtina atskirti skirtingus vyriausybės smurto tipus/veiksnius ir apibrėžti, kurie jų iš esmės yra teroristiniai, o kurie ne²⁵.

²² U. S. Department of State, "Chapter 6 - State Sponsors of Terror Overview", *Country Reports on Terrorism*, Office of the Coordinator for Counterterrorism, April 28, 2006. <<http://www.state.gov/s/ct/rls/45392.htm>>. [Žiūrėta 2006 04 24].

²³ P. Timothy Bushnell et al., *State Organized Terror: The case of Violent Internal Repression*, 6.

²⁴ Duvall R.D. ir Stohl, M., *Governance by Terror*, 181.

²⁵ Ten pat, 180.

Polemizuodamas akademikas ir ilgametis terorizmo tyrinėtojas Alex'as P. Schmid'as teigia, jog "jeigu valstybei priklauso smurto monopolijos teise, ji gali naudoti smurtą (angl. *violence*) tiek prieš išorės, tiek prieš vidaus oponentus"²⁶. Bet, anot minėto autoriaus, būtina atskirti situacijas, kada valstybės smurtas yra legalus: t. y. jeigu valstybė vykdo gynybinę operaciją, kuri yra skirta išlaikyti, o ne išplėsti valstybės galią. Antruoju variantu valstybės smurto teisėtumas priklausys nuo to, ar bus atsisakoma valdžios kontrolės, kai to reikalauja visuomenės dauguma. Jeigu atsisakoma taikių valdžios pasikeitimų (t. y. valdančiųjų taikaus "demokratiško" pasitraukimo), tada rezistencijos veiksmai bus traktuojama legaliais, o valdžios represijos - nelegaliomis. Antra vertus, jei ginkluota opozicija puola legaliai išrinktą valdžią, selektyvios valstybės represijos, grindžiamos proporcingumo principu, gali būti teisėtos. Bet būtina pažymėti, jog represijos, egzistuojant atitinkamoms aplinkybėms, gali būti laikomis teisėtomis, jeigu egzistuoja esminės ir procedūrinės nacionalinės normos (teisinė sistema), kurioms paklūsta tiek vyriausybė, tiek visuomenės atstovai, bet šioje vietoje būtina, jog sankcijos, nukreiptos prieš valdžios oponentus, būtų viešos kritikos subjektas, t. y. atitiktų politinio skaidrumo (angl. *transparency*) principą²⁷.

Valstybė pati brėžia ribą tarp teisėtų, reakcingų, proporcingų valstybės represijų prieš "visuomenės priešus" ir tarp nelegalių valstybės represijų prieš politinius "valdančiųjų priešus". Akivaizdu, jog kai valstybės represijos yra nukreiptos preventyviai prieš visą visuomenę, ar daugumą visuomenės, ar engiamą visuomenės mažumą, ši riba yra peržengiama. Tai iliustruoja ir empirinė Uzbekistano ir Egipto *valstybės teroro* atvejų analizė.

Būtina pažymėti, jog *valstybės teroro* įvardijimo pagrindu nėra valstybės vykdomas smurtas. Yra fiksuojama daugybė atvejų, kai demokratinės, „stiprių“ valstybių vyriausybės taip pat naudojo atitinkamą smurtą prieš savo piliečius. Toks smurtas vadinamas įstatymu ir teise, visuomenės interesų saugojimu, gynyba nuo nusikaltėlių arba kova su terorizmu²⁸.

Svarbu atskirti *valstybės terorą* nuo panašių socialinių procesų kaip pvz., kariavimo ar atitinkamos įstatymais apibrėžtos civiliams skiriamos baudmės, kurie savo turiniu visgi yra labai panašūs ir taip pat reikia atskirti kriminalinius nusikaltimus nuo smurto, naudojamo valstybinei

²⁶ Schmid Alex P., "Repression, State Terrorism, and Genocide: Conceptual Clarifications", 27.

²⁷ Ten pat, 27.

²⁸ John Keane, *Violence and Democracy*, Cambridge University Press, 2004, 218, 2.

galiai įgyti. Šio tipo smurtas turi būti atskiriamas nuo smurto, kuriuo siekiama pakeisti turimos kontrolės sąlygas.

Valstybės teroro sistemos ir atskiros valstybės smurtas skiriasi vykdymo priemonėmis, tikslais bei trukme, t. y. atskirais kriterijais. *Valstybės teroro* kriterijų analizė bus pateikta IV -oje magistro darbo dalyje.

2. Valstybės teroro koncepcija JTO teisės rėmuose

Valstybės teroro teisinės koncepcijos analizei pasirinktas JTO teisinis diskursas. JTO yra tarptautinė organizacija, jungianti 192 valstybes ir kurianti universalias tarptautinės teisės normas, teoriškai privalomas jos narėms. Terorizmas tapo tarptautinės bendruomenės diskusijų objektu nuo 1934 m, kai Tautų Lyga priėmė pirmą konvenciją (niekada neįsigaliojusią) kovai su terorizmu. Teisinėmis terorizmo konceptualizacijos problemomis susidomėta nuo XX a. 7 dešimt. Tuo metu suvokta, jog vieningas terorizmo apibrėžimas leistų įteisinti atskiras valstybių prevencijos, reguliacijos ir teisinių įsipareigojimų priemones.

Nuo 1963 m. JTO operuoja 13 legalių konvencijų – instrumentų kovoje su terorizmu, ir šiuo metu yra diskutuojama dėl 14 – osios konvencijos, kurioje reflektuojami paskutinių metų įvykiai. Šio magistro darbo kontekste pažymėtina, jog minėtoje konvencijoje pirmą kartą tariamasi dėl poreikio eliminuoti nacionalinę terorizmo legitimizaciją, kuri grindžiama politiniu, filosofiniu, ideologiniu, rasiniu, etniniu, religiniu ar panašiu pagrindu²⁹.

Dar iki rugsėjo 11 d. įvykių JAV, jau 1972 m. JTO Generalinė Asamblėja įsteigė vadinamąjį *Ad Hoc* komitetą, ir 2001 m. Komitetą Kovai su Terorizmu. Šių institucinių organų prerogatyvoje buvo visi globalios kovos su terorizmu analizės aspektai, tarp jų ir terorizmo apibrėžimo formulotė. Jau ankstesnėje magistro darbo dalyje minėta, jog terorizmo definiciją vis dar lydi aršios diskusijos, t. y. Vakarų valstybės nelinkusios į terorizmo apibrėžimą įjungti *valstybės teroro* sampratos; Trečiojo pasaulio valstybės nerimauja dėl savųjų laisvės kovotojų traktavimo, kurie Vakaruose yra priskiriami teroristams ir pan. Šias diskusijas sekė įvairios

²⁹ UN actions to counter Terrorism, *International Instruments to counter Terrorism*, 2006. <<http://www.un.org/terrorism/instruments>>. [Žiūrėta 2006 04 25].

Generalinės Asamblėjos rezoliucijos ir konvencijos, kuriose vieningai pripažįstama, jog “bet kuris terorizmo veiksmas yra nusikalstamas ir nepateisinamas, nesvarbu kur ir kieno atliktas³⁰.”

Būtina pažymėti, jog iš visų JTO konvencijų, skirtų įvairiems terorizmo reiškinių aspektams, *valstybės teroro* aspektų reflektavimas atsispindi tik keliose. 1984 m. JTO priimtoje rezoliucijoje Nr. 39/59 teigiama, jog yra “neleistina valstybės terorizmo politika ir kiti valstybės veiksmai siekiant pakenkti kitos savarankiškos valstybės socio politinei sistemai”, pripažįstamas *valstybės teroro* tarp dviejų valstybių egzistavimas ir kategoriškai paneigiamos visos koncepcijos, doktrinos ar ideologijos pateisinančios valstybių veiksmus³¹. Įstatyme pasmerkiami teroristiniai veiksmai tarp dviejų valstybių, taip pat reikalaujama, jog valstybė nesiimtų teroristinių veiksmų siekiant karinės intervencijos ir okupacijos kitos valstybės atžvilgiu, prievartinio pasikeitimo kitos valstybės socio politiniame gyvenime, vyriausybės destabilizacijos arba nuvertimo ir, ypač, neinicijuoti jokio karinio veiksmo šiais tikslais bei nutraukti tokių jau vykdomų veiksmų atlikimą, t. y. šiame įstatyme iš esmės kalbama apie valstybės remiamą terorą, o ne nacionalinės valstybės vykdomą terorą prieš savo civilius piliečius.

Plačiau valstybės remiamo teroro samprata apibūdinama Terorizmo finansavimo stabdymo konvencijoje 1999 m. (*International Convention For The Suppression Of The Financing Of Terrorism*): konvencijoje apibrėžiama asmens/valstybės, vykdančio teroristinį aktą, samprata, t. y. “asmuo vykdo neleistiną aktą, jei šis asmuo bet kokiomis priemonėmis, tiesiogiai arba netiesiogiai, neteisėtai ir apgalvotai, aprūpina ar surenka atitinkamas lėšas su intencija panaudoti jas veiksmui, kuris traktuojamas neteisėtu pagal tarptautinės teisės normas; veiksmui, kuriuo siekiama sukelti civilių ar kitų asmenų mirtį arba sužeidimą, pačiam aktyviai nedalyvaujant šiuose veiksmuose. Tokio veiksmo tikslas yra, pagal prigimtį ir kontekstą, pakenkti civilinei visuomenei arba neleisti vyriausybei ir tarptautinei organizacijai veikti arba priversti veikti norimu keliu³².”

³⁰ The UN Security Council, United Nations S/RES/1456, Security Council Distr.: General, “Resolution 1456”, Security Council at its 4688th meeting, 20 January, 2003., [Žiūrėta 2006 04 25].

³¹ The UN Security Council, “Inadmissibility of the policy of State terrorism and any actions by States aimed at undermining the socio-political system in other sovereign States”, *Resolution of General Assembly*, 102nd plenary meeting, 17 December 1984. <<http://www.un.org>>. [Žiūrėta 2006 04 25].

³² United Nations, *International Convention For The Suppression Of The Financing Of Terrorism*, 1999, <<http://www.un.org>>. [Žiūrėta 2006 04 25].

Apibendrintai galima teigti, jog iš esmės tiek minėtuose dokumentuose yra daugiausia kalbama apie "išorinį" terorizmą: apie valstybės intencijų palaikyti atskiras teroristines grupuotes prevenciją, draudimą leisti naudotis teroristinėms grupėms savo teritorija, numatomos baudmės valstybėms pagal tarptautinės konvencijas ir kitus karo nusikaltimų, žmonijos nusikaltimų ir tarptautinės teisės instrumentus³³ ir pan.

Kartu su prasidėjusia globalia kova su terorizmu, tarptautinės teisės lygmeniu pastebimas akivaizdus siekis ne tik įteisinti šioje kovoje kovojančių teises, bet ir įteisinti bei pagrįsti atitinkamas reguliacines valstybių - dalyvių kovoje su terorizmu priemones.

JTO Žmogaus teisių Komisija 2005 metais balandžio 21 d. paskyrė (3 metams) Specialųjį Reporterį (angl. *Rapporteur*) plėtoti ir saugoti žmogaus bei fundamentalias teises kovojant su terorizmu. Teigiama, jog šio organo sukūrimas yra aiškus ir konkretus patvirtinimas, jog JTO valstybės narės sutinka, jog žmogaus teisės taptų integralia tarptautinės kovos su terorizmu dalimi³⁴, ir tuo pačiu vienu iš *valstybės teroro* komponentu.

Magistrinio darbo kontekste teisinių terorizmo/*valstybės teroro* kriterijų stoka buvo suniveliuota 2006 metų rugsėjo 6 dieną JTO priimtoje naujoje Globalioje Kovos su Terorizmu Strategijoje. Teigiama, jog tai yra pirmas kartas, kai visos JTO valstybės narės pritaria bendram strateginiam požiūriui dėl kovos su terorizmu. Šis „bendrumas“ iš esmės atsiskleidžia teiginyje, jog terorizmas yra nepriimtinas visose savo formose ir „manifestacijose“, nesvarbu kieno atliktas, kur ir dėl kokių tikslų³⁵. Tokio „bendro pobūdžio“ tarptautinės teisės nuostatose vis dar paliekama plati nacionalinių valstybių, ir tuo pačiu dalyvių kovoje su terorizmu, veiksmų ir jų interpretacijų bei legitimizacijos laisvė.

Antra vertus, siekiama, jog tokių abstrakčių nuostatų „interpretavimą“ ribotų stipri žmogaus teisių gynybos garantija. Minėtoje strategijoje nurodoma, jog kovos su terorizmu dalyvės - valstybės turi užtikrinti, jog priemonės skirtos globaliai kovai su terorizmu turi atitikti įsipareigojimus pagal tarptautinės žmogaus teisių, pabėgėlių bei tarptautinės humanitarinės teisės

³³ United Nations S/PV.4453, *Security Council Fifty-seventh year 4453rd meeting*, 18 January, 2002, New York. <<http://www.un.org>>. [Žiūrėta 2006 04 25].

³⁴ UN actions to counter Terrorism, "Human Rights Special Rapporteur appointed", Protecting Human Rights while Countering terrorism, 2005. <www.un.org>. [Žiūrėta 2006 04 25].

³⁵ UN actions to counter Terrorism, "United Nations General Assembly Adopts Global Counter-Terrorism Strategy", *Counter – Terrorism Strategy*, 2007. <www.un.org>. [Žiūrėta 2006 04 25].

nuostatus³⁶, t. y. JTO bei jos valstybių narių veiksmai, kurie yra skirti atakuoti teroristus, stabdyti atskiras valstybes nuo terorizmo rėmimo, arba plėtoti kitų valstybių pajėgumus kovoti su terorizmu, jokiame kontekste neturi pažeisti žmogaus teisių³⁷. Žmogaus teisių apsauga globalios kovos su terorizmu metu tampa minėtos, bet vis dar neįsigaliojusios, strategijos šerdimi.

Apibendrinant galima teigti, jog tarptautinės teisės lygmenyje iki šiol stokojama vieningo susitarimo dėl įvairių terorizmo aspektų ir tuo pačiu iki šiol nei vienoje iš priimtų rezoliucijų ar konvencijų neišskiriamas *valstybės teroras*, nors visi JTO nariai vieningai sutaria, jog reikalingas universaliai priimtinas paties terorizmo apibrėžimas, kuris būtina apimtų ir *valstybės teroro* sampratą³⁸.

Galima teigti, jog *valstybės teroras* (tam tikra prasme, net pats terorizmas) yra terminas be jokios legitimios reikšmės. Tai tiesiog tampa patogia priemone įvardinti atskirus veiksmus, kuriuos atlieka valstybės ar individai. Nors tarptautinių institucijų organų pastangos apibrėžti terorizmą reflektuojamos 13 – oje formalių instrumentų, jose stokojama konkrečios *valstybės teroro* sampratos.

Suformuluotas žmogaus teisių gynybos prioritetą 14 – oje dar nepriimtoje JTO konvencijoje, tampa pagrindu įteisinti *valstybės teroro* sistemų, ypačingai tų, kurios dalyvauja globalioje kovoje su terorizmu, teroro ar bent jau jo legitimizacijos neutralizavimą ar net eliminavimą. Pažymėtina, jog šios JTO konvencijos veiksmingumas, jei ši konvencija įsigalios, dar turės būti įrodytas laiko bėgyje.

3. *Valstybės teroro* koncepcija akademiniam diskurse

Žvelgiant iš istorinio konteksto *valstybės teroro* terminas kilo iš “*régime de la terreur*”, kuris pradėtas vartoti tarp 1792 ir 1794 metų, Didžiosios Prancūzų Revoliucijos laikotarpiu. Prancūzų revoliucijos metu *valstybės teroras* – smurtas buvo naudojamas sąmoningai ir

³⁶ UN actions to counter Terrorism, “United Nations General Assembly Adopts Global Counter-Terrorism Strategy”, *Counter – Terrorism Strategy*, 2007. <www.un.org>. [Žiūrėta 2006 04 25].

³⁷ UN actions to counter Terrorism, *International Instruments to counter Terrorism*, 2006. <<http://www.un.org/terrorism/instruments>>. [Žiūrėta 2006 04 25].

³⁸ General Assembly Official Records Fifty-ninth Session Supplement No. 37 (A/59/37), “Report of the Ad Hoc Committee established by General Assembly resolution 51/210 of 17 December 1996”, Eighth session, 28 June-2 July, 2004. <<http://www.un.org>> [Žiūrėta 2006 04 25].

sistemiškai kaip politinių represijų ir socialinės kontrolės instrumentas. Konfrontuojant su išorinėmis ir vidinėmis krizėmis (t. y. užsienio invazijos grėsme, pilietinio karu, ekonominiu nuosmukiu, kontr - revoliucija ir totaliu nepaklusimu valstybės valdžiai) Prancūzų vyriausybė, vadovaujama Maksimiljan'o Robespjer'o, sukūrė atitinkamą valstybės valdymo aparatą ir legitimacijos bazę, kuri padarė Jakobinų vykdomą *valstybės terorą* įmanomu³⁹. Cituojant M. Robespjer'ą, "valstybinis teroras yra ne kas kita, o tik teisingumas, neatidėliotina priemonė, išbandymas, griežtumas ir tuo pačiu revoliucijos veiksmingumo sklaida"⁴⁰. *Valstybės teroras* Didžiosios Prancūzų revoliucijos metu buvo pateisinamas susiklosčiusių aplinkybių sąskaita. Ir šiuo metu, anot autorių R. Duvall'io ir M. Stohl'o, „politinio [arba valstybės – aut. pstb.] teroro naudojimas revoliuciniame režime yra pateisinamas kaip būtina priemonė užtikrinant revoliucionierių ir revoliucijos pergalę⁴¹.

3.1 *Valstybės teroras vs. terorizmas*

Pradedant analizuoti *valstybės teroro* akademinį diskursą, būtina pažymėti, jog terorizmas, teroristiniai veiksmai, terorizmo reiškinyis ir pan. yra vienas populiariausių tyrimų objektu. Pačiam terorizmui apibūdinti naudosime akademinį sutartinį apibrėžimą, kurį pateikia tyrinėtojas Alex'as P. Schmid'as savo studijoje: "*Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature*" (1988 m.):

"Terorizmas yra neramumus sukeliantis metodas, kuris skirtas vykdyti pasikartojančius smurtinius veiksmus. Šiuos veiksmus atlieka pusiau slapta individai, grupės, ar valstybiniai veikėjai dėl išskirtinių kriminalinių ar politinių priežasčių. Priešingai nei žmogžudysčių metu, tiesioginiai terorizmo taikiniai nėra pagrindiniai taikiniai. Tiesioginės smurto aukos yra pasirenkamos atsitiktinai (pirmai progai pasitaikius) arba selektyviai (simbolinės reikšmės taikiniai) ir tarnauja kaip žinia kitiems. Grėsmėmis ir smurtu grindžiamas bendravimo procesas tarp teroristų (organizacijos) ir tarp aukų yra naudojamas manipuliuoti plačiąja auditorija. Ši

³⁹ Kalliopi K. Koufa, *Terrorism and Human rights Progress*, Special Rapporteur, United Nations, Economic and Social Council Distr. Generale/CN.4/Sub.2/2001/31, 27 June 2001.

⁴⁰ Mark Burgess, *A Brief History of Terrorism*, Washington DC: Center for Defense Information, July 2, 2003. <<http://www.cdi.org>>. [Žiūrėta 2006 11 06].

⁴¹ Duvall R.D. ir Stohl, M., *Governance by terror*, 189.

auditorija tampa netiesioginiais terorizmo taikiniai, ją įbauginant, naudojant prieš ją prievartos ar propagandines priemones⁴²“.

Kalbant apie terorizmo ir *valstybės teroro* santykį, būtina pažymėti, jog kai kurie akademikai naudoja terminus “teroras” ir “terorizmas” kaip sinonimus, kiti autoriais tuo tarpu atskiria šiuos terminus ta prasme, jog, anot jų, “teroras” referuoja į teroristinių priemonių naudojimą “iš viršaus”, t. y. *valstybės teroras* kyla iš valstybinių politinių jėgos struktūrų, o “terorizmas” suprantamas kaip politiškai motyvuotas smurtas “iš apačios”⁴³, t. y. terorizmas suprantamas kaip nevalstybinių atskirų jėgos struktūrų nesankcionuotai vykdomas smurtas. Taigi, tradiciškai akademiniam lygmenyje terorizmas skiriamas į dvi kategorijas: į *valstybės terorą* (*terorizmas iš viršaus*) ir sub valstybinį terorizmą (*iš apačios*). Šioje vietoje galima referuoti į E. V. Walter’io „*siege of terror*“ idėją, iš esmės suprantama kaip išorinių jėgų vykdomas terorą, kuris, anot autoriaus, privalo būti atskirtas nuo *valstybės teroro* režimo⁴⁴.

Taigi siekiant konceptualizuoti *valstybės teroro* sampratą, būtina atskirti ją nuo nevalstybinio terorizmo. Šios dvi sampratos iš esmės yra skirtingos savo veikėjais bei smurto „turiniu“. *Valstybės teroro* metu veikia valstybinės ar pagal valstybinės valdžios nurodymus veikiančios jėgos struktūros suverenioje teritorijoje. Terorizmas peržengia nacionalines valstybes sienas ir vykdo smurtą ne vien prieš nacionalinės valstybes piliečius, t. y. tai nėra pastoviai ir ilgą laiką nacionalinėje teritorijoje prieš tos valstybės civilius vykdomas procesas. Todėl *valstybės terorą* galima vadinti pastoviu procesu, o terorizmą – reiškiniu, kuris nors ir yra planuojamas ir strateguojamas atitinkamu lygmeniu, nebūtinai turi įvykti ir netampa sistemingu.

Pati teroro sistema gali būti skirstoma į dvi kategorijas remiantis tuo ar ji prieštarauja dominuojančiai galios struktūrai, ar pritaria jai/veikia jos vardu. Pirmasis teroro sistemos tipas siekia pakeisti jau esamą legalią santvarkos/galios sistemą. Šio teroro proceso veikėjai dažniausiai bus remiami išorinių faktorių – užsienio valstybių politinės sistemos veikėjų (atitinkamai rėmėjai gali būti įvardijami terorą palaikančiomis valstybėmis, t. y. susiduriama su valstybės remiamo teroro atveju) Pagal JAV Gynybos departamento standartus, būtent

⁴² Schmid Alex P. ir Jongman Albert J., *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature*, 25.

⁴³ Edwin R. Micewski, “Terror and Terrorism: A History of Ideas and Philosophical- Ethical Reflections”, *Strategic Insights*, Volume IV, Issue 8, August, 2005, 2.

⁴⁴ E. V. Walter, „Violence and the Process of Teror“, *American Sociological Review*, 248.

Viduriniųjų Rytų šalys yra šios teroro sistemos valstybės. Šio teroro sistemos veikėjų tikslas yra sunaikinti egzistuojančią valdančiųjų sistemą, kuriant ilgalaikę įtampą ir baimę pastoviais smurto aktais. Šis tipas autoriaus E. V. Walter'io yra apibrėžiamas kaip „*siege of terror*“ ir turi būti atskiriamas nuo *valstybės teroro* sampratos. Antra vertus, minėtas „*siege of terror*“ sistemos tipas paprasčiausiai gali būti įvardijamas terorizmu.

Antrojo tipo teroro sistema veikia kartu su valdančiosios sistemos veikėjais (t. y. pagal jų nurodymus). Šis teroras yra kontroliuojamas ir vykdomas tų arba pagal tų įsakymus, kurie jau turi atitinkamą valstybinę galią ir kontroliuoja atskiras valdžios institucijas. Vietoje to, jog remtūsi turima valdžia, tradicinėmis taisyklėmis, principais (įstatymais) ir normomis, t. y. egzistuojančiais legitimizacijos įrankiais, šie valdžios atstovai dėl skirtingų priežasčių inicijuoja atitinkamą teroro procesą valstybėje – šis teroro sistemos tipas ir yra įvardijamas valstybinio teroro režimu (arba *valstybės teroru*)⁴⁵. *Valstybės teroro* sistemos pagrindiniu veikėju laikoma nacionalinė valstybė, kuri gali veikti ir už savo valstybės ribų, bet, svarbiausia *valstybės teroro* atveju, vykdo terorą prieš savo piliečius šalies viduje.

3.2 *Valstybės teroro kriterijų analizė*

Lyginant teisinį ir akademinį diskursą, pastarajame daug išsamesnis *valstybės teroro* kriterijų apibūdinimas. *Valstybės teroro* konceptualizacija turėtų prasidėti nuo atskirų kriterijų išskyrimo. Autorius M. Stohl'as teigia, jog pagrindinis *valstybės teroro* konceptualizacijos ir teorinis principas grindžiamas nuostata, jog *valstybės teroras* yra numatytas (angl. *intentional*) elgesys⁴⁶.

Remiantis E. V. Walter'io straipsniu „*Violence and the Process of Terror*“⁴⁷, pažymėtina, jog *valstybės teroro* apraiškos gali būti randamos tiek atskirose institucijose, tiek neįprastose situacijose, bet *valstybės teroro* režimas neturi būti suvokiamas kaip išskirtinai trumpalaikė krizinė valstybės būseną, sąlygota atsitiktinių įvykių arba kitų užsienio šalių kontrolės intencijų.

⁴⁵ E. V. Walter, „Violence and the Process of Terror“, *American Sociological Review*, 249.

⁴⁶ Michael Stohl, *Expected Utility and State Terrorism*, Draft paper prepared for delivery at the Root Causes of Terrorism International Expert Meeting, Oslo, The Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), 9-11, June 2003, 4.

⁴⁷ E. V. Walter, „Violence and the Process of Terror“, *American Sociological Review*, 248.

Autorius praplečia jau minėtą teiginį, jog *valstybės teroras* taip pat neapsiriboja kažkokia „anomalija, išskirtine“ politine santvarka. Nors, anot autoriaus M. Stohl'o, terorizmas, kurį vykdo valstybinė valdžia, t. y. *valstybės teroras*, yra atskiriamas nuo demokratinių režimų „normaliomis aplinkybėmis“⁴⁸, bet sociologas E. V. Walter'is teigia, jog potencialūs *valstybės teroro* mechanizmai ir instrumentai egzistuoja kiekvienoje valstybinėje santvarkoje ir yra reikalingos tik atitinkamos aplinkybės arba kintamieji, kurie įtakotų *valstybės teroro* panaudojimą. R. Duvall'is ir M. Stohl'as, reflektuodami E. V. Walter'io prielaidą, jog *valstybės teroras* nėra siejamas (ir neturi būti siejamas) su atitinkamomis politinėmis santvarkomis ar valstybių režimo ypatumais, iliustruoja šią nuostatą sudaryta *valstybės teroro* pasireiškimo tarptautinėje bendruomenėje laipsnį, sklaidą, bei teroro taikinių- aukų lentelę (Priedas Nr. 1.⁴⁹).

Vienas iš nekvestionuojamų *valstybės teroro* požymių yra nacionalinių vyriausybių smurto aktų arba represijų vykdymas prieš civilius gyventojus. Bet veiksmai prieš ne ginkluotus piliečius gali būti įvykdomi ir karinio konflikto metu. Tarptautiniu lygmeniu yra sutariama, jog šie veiksmai bus įvardijami teroristiniais tada, jei jie bus vykdomi ne prieš strateginius prieš objektus (pvz. prekybinį uostą). Svarbu pažymėti, jog pagal tarptautinės konvencijas, tyčiniai agresijos aktai vykdomi oficialiais valstybės agentais karo metu ar okupuotose teritorijose prieš civilius bus greičiau laikomi karo meto nusikaltimais nei terorizmu. Svarbu pažymėti, jog būtent šis aspektas skiria JAV valstybės traktavimą *valstybės teroro* sistema nuo Izraelio valstybės.

Vienu iš *valstybės teroro* kriterijumi laikytinas ilgą laiką, t. y. sistemingai, vykdomas teroro procesas. *Valstybės teroras* yra tik tas teroras, kuris tampa nuolatiniu: t. y. *valstybės teroro* sistemos yra tik tos valstybės, kurios ilgą laiką ir pastoviai naudoja atitinkamą smurtą prieš savo piliečius (pvz. totalitarinės valstybės – nacistinė Vokietija, sovietinė Rusija, Khmerų režimas Kambodžoje ir pan.). Bet šiame kontekste valstybė bus nelaikoma *valstybės teroro* sistema, jeigu vykdo atitinkamą smurtą, kaip jau minėta, karo metu (pvz. Serbijos valstybės puolimai prieš Kroatiją arba Bosniją). Taigi trumpalaikiai teroristiniai veiksmai vykdomi išskirtiniais atvejais negali tapti prielaida traktuoti atskirą valstybę *valstybės teroro* sistema.

Valstybės teroro konceptualizacijai yra svarbu identifikuoti/apibrėžti *valstybės teroro* veikėjus. *Valstybės teroro* vykdymo veikėjais laikytinos valstybinių struktūrų pajėgos,

⁴⁸ Maxmilián Strmiska, „Political Radicalism, Subversion and Terrorist Violence in Democratic Systems“, *Central European Political Studies Review*, 2000. <<http://www.cepsr.cz/clanek.php>>. [Žiūrėta 2006 04 15].

⁴⁹ Duvall R.D., Stohl, M., „Governance by terror“, 200.

kariuomenė, policija, valstybės remiama nereguliuojami kariuomenė ar kitos nevyriausybinės organizacijos, vykdančios terorą sankcionuoti, t. y. smurtas vykdomas pagal valstybinės valdžios nurodymus.

Svarbu atskirti *valstybės terorą* nuo smurto aktų vykdomų vyriausybės agentų, kurie nėra įgalioti vyriausybės. Pvz. tyčinė žmogžudystė įvykdyta policininko nėra traktuojama kaip *valstybės teroras*, nebent vyriausybė sankcionuotų šio veiksmo atlikimą.

Ginkluotųjų pajėgų vykdomų veiksmų traktuotei reikia remtis pagrindiniu karo teorijos principu, draudžiančiu tyčinę nekaltų civilių ataką. O civilinės aukos yra nekaltos ta prasme, jog tiesiogiai nesukelia smurtinių veiksmų ir jos nevykdo puolamųjų veiksmų. Civilinės aukos nėra kaltos dėl kažkokio veiksmo (arba neveikimo), kuriuo remdamosios ginkluotosios pajėgos galėtų pateisinti savo veiksmus; jos nėra atsakingos už jokią tikrą ar tariamą neteisingumą, kentėjimą ar nepriteklių, kuris taptų pateisinimu smurtui prieš juos. Šiais atvejais negalima traktuoti ginkluotųjų pajėgų atakos prieš civilius kaip savigynos veiksmų. Bendrąja prasme valstybės veiksmų apibrėžimas nėra *valstybės teroras* (arba terorizmas, jei veikiama už nacionalinės valstybės ribų), jei jos ginkluotųjų pajėgų veiksmai atitinka karo įstatymų rėmus.

Sociologė profesorė Patricia Marchak teigia, jog būtina atskirti *valstybės terorą* nuo tiesiog represinių režimų. Anot šios autorės, juridinės sistemos egzistavimas atskiria *valstybės teroro* režimą nuo tiesiog represinių režimų, kuriuose smurtiniai aktai yra tiesiog vykdomi (negrindžiant jų nacionaliniais įstatymais)⁵⁰. Bet šiuo atveju iškyla dilema, kaip traktuoti valstybės smurtą, kuris grindžiamas ne nacionaline teisine baze, bet savo vykdomus smurto aktus pateisina tarptautiniu lygmeniu, pvz. globalaus karo su terorizmu kontekste.

Anot E. V. Walter'io, *valstybės teroro* procesas turi apimti tris svarbius, privalomus *valstybės teroro* įvardijimui, elementus: smurto aktą ar grasinimą juo, emocinę reakciją ir iš to sekančias socialines pasekmes. Nepaisant valstybės politinės orientacijos pagrindinis *valstybės teroro* proceso elementas tiek logikos, tiek chronologijos prasme bus specifinis smurto ar grasinimo juo veiksmas, kuriuo sukeliama bendra moralinė ekstremalios baimės būseną, savo ruožtu sukelianti socialinius reakcinio elgesio pavyzdžius. Šią mintį pratęsia R. Duvall'is ir M. Stohl'as teigdami, jog „*valstybės teroras* savaime yra apibrėžiamas baimės kūrimo kontekste“⁵¹.

⁵⁰ Patricia Marchak, *Reigns of Terror*, Montreal, Canada: McGill-Queen's University Press, 2003, 306. 19.

⁵¹ Duvall R.D. ir Stohl, M., „Governance by terror“, 17.

Nors *valstybės teroro* sistema gali būti apibrėžiama gana plačiai ir įvairiai, įtraukiant į šią sąvoką ir atitinkamas kariaujančias valstybes bei tam tikras politines bendruomenes, bet jos bus įvardijamos teroristinėmis tik tada, jei minėtos valstybės arba bendruomenės remsis socialinių santykių sfera, kurią kontroliuoja *valstybės teroro* procesas.

Smurtas kaip pagrindinis *valstybės teroro* proceso elementas turi būti atskirtas nuo „jėgos“, „prievartos“, „galios“, nes svarbu suprasti ir atskirti kaip *valstybės teroras* skiriasi nuo atskiro prievartos akto panaudojimo politinėje valdžios praktikoje (t. y. jau minėti kariavimo veiksmai ir pan.). Žodžio „smurtas“ reikšmė turi būti suvokiama „destruktyvios žalos“ prasme. Ši destruktyvi žala apima fizinio ir psichologinio pobūdžio smurtinius veiksmus, kurios atitinkamai žaloja asmenį fizine, moraline, emocine, psichologine prasme.

Būtina išskirti tuos veiksmus, kurie yra skirti auditorijos baimės sukėlimui ir per tai įtakojantys aukos, *valstybės teroro* taikinio, elgesį. Tokiais veiksmais negali būti laikomi fizinio susidorojimo veiksmai, nes *valstybės teroras* yra atskira smurto forma, kuri išaugusi iki taško, kada smurto tikslas nebėra auditorijos prievarta ar įbauginimas, bet visuomenės mažumos eliminacija, tampa genocidu⁵². Taigi, kada ir jei valstybinė valdžia sukelia tam tikrus smurtinius veiksmus, būtina atskirti ar šiais veiksmais buvo siekiama tiesiog sukelti fizinę žalą ar paskatinti *valstybės teroro* proceso pasekmes, t. y. baimę⁵³.

Svarbu atskirti ir *valstybės teroro* smurto procesą nuo atskiro destruktyvaus veiksmo, kuris yra baigtinis ir nebėra instrumentas kažkokiam tikslui pasiekti. O *valstybės teroro* procese smurtas tampa priemone atitinkamam tikslui pasiekti: dažniausiai valstybės teroru siekiama įgyti politinę, ekonominę, socialinę ir kito pobūdžio visuomenės ar atskirų jos sričių atstovų kontrolę. Anot autoriaus Alex'o P. Schmid'o, *valstybės teroras* „gali būti suvokiamas kaip valstybės valdymo metodas, kai tam tikros visuomenės grupės yra terorizuojamos (daugiau ar mažiau pasirenkamai) valstybės ar valstybės remiamų veikėjų tam, kad kitos visuomenės grupės, identifikuodamos save su smurto aukomis, paklūstų ir nusileistų valdžiai⁵⁴“.

Autoriai R. Duvall'is ir M. Stohl'as išskiria panašius į E. V. Walter'io *valstybės teroro* elementus. Minėti autoriai pabrėžia, jog *valstybės teroro* veiksmai nukreipiami prieš tam tikras

⁵² Schmid Alex P., „Repression, State Terrorism, and Genocide: Conceptual Clarifications“, 31.

⁵³ Duvall R.D., Stohl, M., „Governance by terror“, 175.

⁵⁴ Schmid Alex P., *Repression, State Terrorism, and Genocide: Conceptual Clarifications*, 31.

aukas (*selektyvumo* principas). Anot jų, *valstybės teroro* sistema siekia, jog atliekamas smurtas sukeltų pasekmės tam tikriems liudininkams, kurie nėra tiesioginės fizinės aukos. Šia prasme, tiesioginės *valstybės teroro* aukos tampa instrumentais⁵⁵.

David'as Claridge, Floridos Universiteto profesorius pristato taip vadinamą *valstybės teroro* modelį (angl. *Definitional Model*), kuriame apibendrinami ankstesnių autorių išskirti *valstybės teroro* kriterijus. Anot šio autoriaus, esminiai *valstybės teroro* bruožai yra šie: *valstybės teroras* yra sisteminis teroras, t. y. pastoviai vykdomas, *valstybės teroras* yra iš esmės ar potencialiai smurtinis, *valstybės teroras* yra politiškai motyvuotas teroras, *valstybės teroras* yra vykdomas valstybės veikėjų arba valstybės agentų, kurie veikia remiami valstybės, jos ištekliais, *valstybės teroras* yra skirtas sukelti socialinę reakciją – baimę, *valstybės teroras* yra skirtas sukelti baimę platesnei visuomenės grupei (-ėms) nei tiesioginės teroro aukos, *valstybės teroro* aukos nebus ginkluotos ir organizuotos agresijai incidento metu⁵⁶.

4. *Valstybės teroro* akademinė konceptualizacija

Valstybės teroras ir terorizmas konceptualiai yra ir privalo būti traktuojami kaip du skirtingi dalykai, su kuriais ir kovoti reikia skirtingomis priemonėmis. Visgi šiuo metu iš esmės pastebima tendencija vykdyti vieną procesą kovojant su kitu. Ši realija akivaizdi ir empirinėje tyrime dalyje analizuojant Egipto ir Uzbekistano *valstybės teroro* atvejus globalios kovos su terorizmu kontekste.

Jau ankstesnėse darbo dalyse iliustruota, jog šiuo metu pastebimas susikirtimas tarp akademinės ir politinės žiūros į *valstybės terora*, bet tol, kol nėra teisiškai apibrėžtos *valstybės teroro* koncepcijos, tol realiai tarptautinė bendruomenė, atskiri jos veikėjai negali kovoti su šiuo procesu. Egzistuojantis teisinės dimensijos vakuumas leidžia manipuliuoti tiek globalios kovos su terorizmu, tiek su *valstybės teroro* sampratomis.

⁵⁵ Duvall R.D. ir Stohl, M., „Governance by terror“, 184.

⁵⁶ David Claridge, „State Terrorism? Applying a Definitional Model,” *Terrorism and Political Violence*, Autumn 1996, 52-53.

Siekiant *valstybės teroro* konceptualizacijos, būtina išskirti atskirus *valstybės teroro* kriterijus. Kadangi egzistuojantys politiniai *valstybės teroro* kriterijai tėra deklaratyvios spekuliacijos, būtina *valstybės terora* apibrėžti akademiškai.

Galima kalbėti apie du *valstybės teroro* kriterijų lygmenis: 1 lygmenyje – privalomi *valstybės teroro* kriterijai, be kurių negali būti *valstybės teroro*. 1 - jo lygmens arba pagrindiniais *valstybės teroro* kriterijai tampa smurto arba prievartos specifika bei teroro vykdytojai, t. y. kas administruoja *valstybės terora*? 2 lygmenyje yra papildomi kriterijai, būdingi ir terorizmo reiškiniui: t. y. teroro (terorizmo) smurtu siekiama sukurti visuomenės baimės reakciją, yra skiriamos tiesioginės ir netiesioginės smurto aukos, pagrindinis teroro (terorizmo) objektas (aukos) yra civiliai, teroro (terorizmo) metu pažeidžiamos žmogaus teisės, teroras (terorizmas) yra politiškai motyvuotas ir pan.

Kaip jau minėta įvade, tyrime koncentruojamasi į *nacionalinės valstybės terora*: t. y. į *valstybės terora*, kuris vykdomas legitimiai savo šalies teritorijoje prieš savo civilius gyventojus.

Remiantis ankstesnėse magistro darbo dalyse atlikta akademinės literatūros ir teisinių šaltinių analize, galima teigti, jog *valstybės teroras* yra *nacionalinės valstybės sąmoningas, sistemingas ir selektyviai taikomas fizinis ir psichologinis smurtas, kurį sankcionuotai vykdo legitimios valdžios struktūros ir kuris yra naudojamas kaip politinių represijų ir socialinės kontrolės instrumentas*.

Šiame apibrėžime *valstybės teroro* sąmoningumas (angl. *intentionality*) suprantamas kaip nacionalinės valstybės planingai pasirinkta politinės strategijos priemonė, kuri naudojama ilgą laiką (*sistemingai*), o ne atsitiktinai pasirenkama dėl trumpalaikės krizinės valstybės būsenos, kurią sąlygoja vienkartiniai įvykiai arba užsienio šalių kontrolės intencijos.

Fizinis ir psichologinis smurtas suvokiamas kaip priemonė sukelti pageidaujamą visuomenės emocinę, dažniausią baimės, reakciją. *Valstybės teroro* sukelta baimės atmosfera sukuria tiesioginių ir netiesioginių *valstybės teroro* aukų paklusnumo reakciją. Apibendrintai galima teigti, jog *valstybės teroras* įgalina kontroliuoti valstybės visuomenės narius per baimės kūrimo atmosferą. Taigi, tiesioginis ir netiesioginis *valstybės teroras* sukelia visuomenės nariams emocines reakcijas, o per jas - norimas socialines pasekmes.

Valstybės teroras pasirinktinai (*selektyvumas*) nukreipiamas prieš tam tikrą visuomenės dalį arba specifines grupes: religines grupes, politinius aktyvistus, nevalstybinių organizacijų

(NVO) narius, opozicinius veikėjus (tiesioginės *valstybės teroro* aukos) ir prieš šių grupių narių giminaičius ar šalininkus (netiesioginės *valstybės teroro* aukos). Svarbu pažymėti, jog *valstybės teroras* nėra skirtas visiškam minėtų visuomenės grupių eliminavimui (tuomet susiduriama su genocido atveju⁵⁷), bet *valstybės teroru* siekiama įbauginti ir per tai kontroliuoti šių grupių esamus ir potencialius narius bei šalininkus.

Vienas iš privalomų *valstybės teroro* kriterijų yra šio proceso vykdytojai. *Valstybės teroro* atvejais tai turi būti legitimiai išrinktos valdžios jėgos struktūros ir institucijos, kurios vykdo *valstybės terorą* pagal valstybės valdžios nurodymus (t. y. teroras vykdomas sankcionuotai, pvz. Uzbekistano *valstybės teroro* atveju) ir/arba remiantis nacionaliniu teisiniu pagrindu, t. y. teisėta legitimacija (pvz. Egipto *valstybės teroro* atveju).

Kalbant apie *valstybės teroro* legitimumą yra galimi du atvejai: pirmas atvejis, kai *valstybės terorą* vykdančios valdžios institucijos negali remtis nacionalinės teisės normomis (t. y. kai tokių normų nėra), jos legitimuoja vykdomą smurtą tarptautinės kovos su terorizmu kontekstu, skubos (angl *urgency*), misijos motyvais ir pan. Antruoju variantu *valstybės teroras* vykdomas egzistuojant esminėms valstybės procedūrinėms normoms ir teisei sistemai (pvz. Egipto *valstybės teroras* vykdomas grindžiant jį vadinamuoju Nepaprastosios Padėties Įstatymu).

Šioje dalyje išskirtas teorinis *valstybės teroro* apibrėžimas bus grindžiamas remiantis praktiniais Uzbekistano ir Egipto *valstybės teroro* atvejais.

5. Uzbekistano atvejo analizė

5.1 Uzbekistano *valstybės teroro* sistemos analizė

Identifikuodama Uzbekistaną kaip *valstybės teroro* sistemą ir analizuodama šios sistemos specifines ypatybes, naudosiu teorinėje darbo dalyje išskirtus *valstybės teroro* kriterijus.

Analizuojant Uzbekistano *valstybės terorą* galima išskirti šiuos kertinius analizės aspektus: kas yra Uzbekistano *valstybės teroro* vykdytojai, kokie yra teroro taikiniai (tiesioginės

⁵⁷ R. J. Rummel, "Democracy, Power, Genocide and Mass Murder", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No. 1, March 1995, 3 – 26, 15.

ir netiesioginės aukos), kokios yra *valstybės teroro* specifinės ypatybės, koku tikslu yra vykdomas teroras?

Valstybės teroras Uzbekistane yra vykdomas autoritarinio Islam'o Karimov'o režimo (vadovauja nuo 1990 m. kovo 24 d.) bei jo prezidentinei galiai paklūstančių valstybinės struktūros organų: tiesioginio represinio aparato (saugumo pajėgų) - Nacionalinio Saugumo Tarnybos, Vidaus reikalų ministerijos, Sienų apsaugos komiteto, Pasienio komiteto, Gynybos ministerijos, Nepaprastųjų Situacijų ministerijos, Policijos pajėgų. Pažymėtina, jog visoms šioms institucijoms priskirta funkcija įgyvendinti ir globalios kovos su terorizmu priemonės⁵⁸. *Valstybės teroras* Uzbekistane yra legitimizuojamas teisinės sistemos aparato pagalba: terorizmo arba „šamokslų prieš valstybinę santvarką“ bylas nagrinėja Uzbekistano Aukščiausiasis teismas, kurio teisėjus paskiria prezidentas ir patvirtina Aukščiausia Asamblėja, kuri taip pat yra pavaldi prezidentui I. Karimovui. Taigi Uzbekistane *valstybės teroro* represijos yra atliekamos sankcionuotai valstybės valdžios nurodymu.

Remiantis HRW bei AI organizacijų informacija, Uzbekistano sisteminio smurto, t. y. *valstybės teroro* aukomis iš esmės tampa „islamistinio fundamentalizmo“ atstovai: Uzbekistano Islamo Judėjimo (angl. Islamic Movement of Uzbekistan (IMU)), kurią JAV 2000 m. priskyre teroristinėms organizacijoms, Hizb ut-Tahrir musulmoniškų kongregacijų nariai, opozicinių partijų Erk bei Birlik nariai⁵⁹, žmogaus teisių apsaugos organizacijų veikėjai bei minėtų asmenų giminaičiai. Uzbekistano vyriausybės *selektyvi* represinė kampanija prieš Islamistus prasidėjo apie 1990 metus, kaltinant juos „fundamentalizmu“⁶⁰. Po 2001 m. Uzbekistano vyriausybė šią kampaniją legitimizavo, susiedama ją su globaliu karu su terorizmu, bet nėra jokių aiškių įrodymų, jog Uzbekistano vyriausybė kovoja su smurtinio Islamo atstovais, atskirdama pastaruosius nuo Uzbekistano Islamo religinių bendruomenių daugumos.

IMU, gausiausia islamistinė grupė, buvo pripažinta tarptautine teroristine organizacija po bombardavimų Taškente 1999 m. vasarį. Nepaisant to, kad ryšys tarp sprogimų ir IMU nebuvo

⁵⁸ Decree of Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on the Entering into Force of the Law of the Republic of Uzbekistan on Combat of Terrorism, *Law on Combat of Terrorism*, December, 2000. <<http://www.legislationline.org>>. [Žiūrėta 2006 12 29].

⁵⁹ Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2002. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

⁶⁰ Human Right Watch, „Uzbekistan“, *Country Profile*, January, 2005, 1. <<http://www.hrw.org>>. [Žiūrėta 2006 02 21].

visiškai įrodytas, IMU buvo siejama su Afganistano teritorijoje esančiomis teroristų paruošimo stovyklomis bei ginkluotais įsiveržimais į Kirgiziją. Aiškias jungtis tarp IMU ir al-Qaeda tinklo nurodo ir daugybę dokumentų surinktų Afganistane po to, kai IMU paliko savo stovyklas aplink Mazar-i-Sharif dėl JAV rengtų bombardavimų, nors minėtų dviejų grupių bendradarbiavimas buvo prasidėjęs tik 2001 m. ir tęsėsi vos kelis metus. Svarbu pažymėti tai, jog daugelis IMU lyderių buvo nužudyti tiek dėl JAV vadovaujamos kampanijos Afganistane 2001 – 2002 metais, tiek dėl Uzbekistano žvalgybinių pajėgumų, kurie pagerėjo dėl karinio bendradarbiavimo su JAV. Netgi eliminavus šios „teroristinės“ organizacijos lyderius, eiliniai islamistinių grupių nariai ir toliau tampa represijų taikiniais.

Nors trūksta tikslios informacijos, yra skaičiuojama apie 9 tūkstančius religiniu pagrindu nuteistų kalinių ir 7 tūkst. politinių kalinių Uzbekistane⁶¹. Manoma, jog Uzbekistane kasmet apie 100 kalinių nuteisiama mirties bausme, apie 20 asmenų miršta kankinimų metu arba dėl jų sukeltų pasekmių. Didžiausias sisteminio *valstybės teroro* aukų skaičius fiksuotas 2005 m. gegužės mėn. 13 d. Andižano mieste įvykdytų žudynių - neginkluotų taikių civilių šaudymo - metu. Oficialiais Uzbekistano valdžios duomenimis žuvo 187 asmenys, neoficialiais duomenimis - nuo 300 iki 500 asmenų.

Kaip jau minėta, pagrindinis *valstybės teroro* elementas yra valdžios siekimas sukelti socialinę visuomenės reakciją – baimę. Šiuo požiūriu, valstybinių struktūrų vykdomo teroro taikiniai – aukos - yra ne tik tiesiogiai fiziškai puolami, tačiau jie ir jų giminaičiai yra persekiojami, gąsdinami, sumušami, prievartaujami, įkalinami, priverstinai uždaromi psichiatrinėse ligoninėse⁶².

Valstybės teroro aukas Uzbekistane galima skirstyti pagal pateikiamų kaltinimų pobūdį, t. y. politinio ir religinio pobūdžio. Politiniais kaliniais per 2001 – 2007 m. laikotarpį buvo politikos srities ir verslo asmenybės, žiniasklaidos atstovai, žmogaus teisių organizacijų veikėjai. Religiniais ekstremistais Uzbekistane laikomi tiek Hizb ut-Tahrir, tiek ir IMU organizacijų nariai. Taip pat pažymėtina, jog daugybė žmonių buvo nuteisti tik už “islamistinių” rūbų dėvėjimą.

⁶¹ Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2001. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

⁶² Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2003. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

barzdos auginimą, ar protestuojant dėl giminaičių sulaikymo. Apibendrintai remiantis HRW informacija galima teigti, jog kasmet įkalinama apie 200 – 300 asmenų (sąlyginė statistika)⁶³.

Vienu svarbiausių *valstybės teroro* požymių yra jo specifika. 2003 m. JTO specialaus reporterio kankinimams (angl. *Special Rapporteur on torture*) vizito Uzbekistane metu nustatyta, jog valstybės sankcionuojamos represijos yra naudojamos *sistemiškai* kaip politinės bei socialinės kontrolės instrumentas. Mirties bausmių skaičius bei procedūros yra laikomos valstybės paslaptimi, todėl ši informacija neteikiama nei plačiajai visuomenei, nei tiesioginių *valstybės teroro* aukų giminaičiams. Teigiama, jog taip sukuriama „psichologinis smurtas“ (angl. *mental cruelty*), kuris yra draudžiamas tarptautinės teisės normų⁶⁴.

Politinė *valstybės teroro* motyvacija akivaizdi, t. y. juo siekiama slopinti neigiamą visuomenės bei tarptautinės bendruomenės reakciją į I. Karimov'o autoritarinį režimą bei užgniaužti potencialią jo valdymo pobūdžio kritiką. Nevyriausybinų organizacijų veikla Uzbekistane yra ribojama, sudarant įvairias administracinio pobūdžio kliūtis, pvz. kurios yra susijusios su šių organizacijų įregistravimo procedūromis. Tiesa, kai kurioms nevyriausybiniams organizacijoms pavyksta užsiregistruoti, pvz. Nepriklausoma Uzbekistano Žmogaus teisių Organizacija (angl. *The Independent Human Rights Organization of Uzbekistan*) užregistruota 2003 m. kovo mėn. galėjo teisėtai veikti. Visgi tai daugiau yra pavieniai atvejai dėl spaudimo iš išorės (dėl JAV ar JTO reikalavimų). Be to, šių NVO bei kitų opozicinių politinių partijų nariai susiduria su valdžios jėgų struktūrų vykdomais puldinėjimais, įbauginimais, prievartiniais uždarymais bei įkalinimais psichiatrinėse ligoninėse⁶⁵.

Pačios represijos yra pateisinamos globalaus karo su terorizmu retorika. Uzbekistano kova su terorizmu yra legitimizuota 2000 m. gruodžio 14 d. „Įstatymu kovai su terorizmu“⁶⁶. Šiame įstatyme nėra apibrėžiama *valstybės teroro* sąvoka, o 4 strps. išskiriami pagrindiniai principai

⁶³ Human Right Watch, „Uzbekistan“, *Country Profile*, January, 2005, 1. <<http://www.hrw.org>>. [Žiūrėta 2006 02 21].

⁶⁴ Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2003. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

⁶⁵ Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2003. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

⁶⁶ Decree of Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, *Law on Combat of Terrorism*, 2000.

kovoje su terorizmu: teisėtumas ir pirmenybės suteikimas individų teisėms, laisvėms bei teisėtiems interesams⁶⁷.

Uzbekistano vyriausybės sankcionuotas teroras negrindžiamas jokiais nacionalinėmis teisminėmis ar norminėmis legitimiomis procedūromis. Tai ypač pasakytina apie kankinimą tardymo ir įkalinimo metu, siekiant išgauti prisipažinimus dėl ketinimų „nuversti valstybę“ arba kitos antivalstybinės veiklos⁶⁸. Teoriškai kankinimai yra uždrausti pagal Uzbekistano nacionalinės teisės aktus ir ratifikuotas tarptautines sutartis. Uzbekistanas yra prisijungęs prie JTO Konvencijos prieš kankinimus ir kitus žiaurius, nežmoniškus ar žeminančius elgesį veiksnius ar bausmės (1995 m. rugpjūčio 31 d.) ir JTO Tarptautinio Civilinių ir Politinių Teisių Pakto, kurio 7 str. draudžia naudoti kankinimus bei kitus „žiaurius, nežmoniškus ar žeminančius elgesį veiksnius ar bausmes“.

Uzbekistano Konstitucijoje pripažįstama tarptautinės teisės normų viršenybė prieš nacionalinę teisę bei išreikštos konstitucinės garantijos prieš kankinimų naudojimą: 26 str. išskirtinai uždraudžiami kankinimai, žiaurus ar žeminantis elgesys su visais žmonėmis, tuo pačiu garantuojant, jog visi turi teisę į nekaltumo prezumpciją bei gynybą⁶⁹. Naujo kriminalinių procedūrų kodekso, įsigaliojusio 1999 m. liepos 1 d., 235 str. draudžia naudoti smurtinius ir prievartinius metodus tyrimų metu. Nepaisant šių teisinių normų apsibrėžimo, Uzbekistane pagal JTO pranešimus „kalinių prisipažinimai, įgyti per kankinimus ar kitas neteisėtas smurtines priemones, naudojami kaip įrodymai teismuose, skiriant nuosprendžius, tarp jų ir mirties bausmę⁷⁰.

Tiek šios, tiek kitos represijos bei smurtas nėra subjektas viešai kritikai (skaidrumo (angl. *transparency*) principo stoka). Tai įrodo ir uždari teismai prieš ir po Andižano įvykių, minėtas mirties bausmių vykdymo įslaptinimas, įkalinimų nuslėpimas, NVO veiklos ribojimas ir t. t.

Pati Uzbekistano teisminė sistema taip pat neatitinka tarptautinės teisės normų. Visų pirma, minėtų kankinimų prevencija yra nepakankama - nors JTO pateikė instrukcijas teisėjams

⁶⁷ Decree of Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, *Law on Combat of Terrorism*, 2000.

⁶⁸ Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2001. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

⁶⁹ Human Right Watch, „And it was hell all over again...: Torture in Uzbek Law“, December, 2000, Vol. 12, No.12, (D). <<http://www.hrw.org/reports>>. [Žiūrėta 2006 09 21].

⁷⁰ Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2003. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

Uzbekistane nesiremti kaltinamųjų asmenų liudijimais, kurie buvo išgauti kankinimų metu, tačiau praktiškai ši instrukcija taip ir nebuvo įgyvendinta. Antra, mirties bausmių bei slaptų egzekucijų mastas yra itin platus. Trečia, Uzbekistano teismuose iš esmės nesiremiama “nekaltumo prezumpcija” ir tai buvo itin pastebima teisiant asmenis, kaltinamus 2004 m. kovo ir balandžio mėn. sproginimų Taškente organizavimu.

Kaip atskirą smurto formą galima išskirti ir sienų užminavimą 2000 ir 2001 m. Uzbekistanas priešpėstinėmis minomis užminavo savo sienas su Tadžikistanu ir Kirgizija – tai pareikalavo visų trijų valstybių civilių gyventojų žūčių⁷¹.

Jau minėta, jog Uzbekistano *valstybės teroras* naudojamas kaip socialinės bei politinės kontrolės priemonės. Socialinė kontrolė šiuo atveju turėtų būti suvokiama kaip siekis stabdyti bei riboti islamistinių judėjimų plėtrą visuomenėje. Politinė kontrolė vykdoma kovojant su I. Karimov‘o vyriausybės opozicija bei slopinant išorinių veikėjų, pvz. įvairių NVO atstovų, kritiką.

5.2 Uzbekistano ir JAV santykiai 2001 – 2007 m.

JT Saugumo Tarybos rezoliucijoje Nr. 1373 (2001 m. rugsėjo 28 d.) buvo aiškiai išdėstyti valstybių įsipareigojimai stabdyti valstybės finansuojamą ar kitokiu būdu remiamą terorizmą globalioje kovoje su terorizmu⁷². JAV taip pat paskelbė remianti šiuos naujus griežtus standartus, kuriuos iš esmės inspiravo rugsėjo 11 d. atakos. 2003 m. JAV Nacionalinėje kovos su terorizmu strategijoje⁷³ įtvirtinamos principinės nuostatos, jog būtina išsiaiškinti ir sunaikinti teroristinės organizacijas, sustiprinti Amerikos saugumą namie ir užsienyje bei laimėti „idėjų karą“ (angl. *war of ideas*), kuris suvokiamas kaip demokratinių ir žmogiškų vertybių propagavimas. Minėtoje strategijoje teigiama, kad JAV turi “kartu su tarptautine bendruomene kovoti idėjų karą, siekiant aiškiai parodyti, jog *visi terorizmo veiksmai* [paryškinta autorės] yra neteisėti ir tuo pačiu

⁷¹ Human Rights Watch, “International Campaign to Ban Landmines”, *Landmine Monitor Report 2001*, New York, 2001, 915. [Žiūrėta 2006 10 21].

⁷² U. S. Department of State, *National Strategy for Combating Terrorism*, February, 2003, 17. <www.state.gov>. [Žiūrėta 2007 03 11].

⁷³ Ten pat, 18.

užtikrinti, jog aplinkybės ir ideologijos negali pateisinti terorizmą nei vienoje tautoje⁷⁴. Kol kas pastebima, jog JAV pernelyg mažai dėmesio skiria vykdydama pačios iškeltą “idėjų karą”, kuris suvokiamas kaip demokratinių vertybių orientacijos diegimas ir plėtra. Šiuo atveju JAV žymiau svarbiau užtikrinti “nacionalinę egzistenciją”, kurios interesai, anot George’o F. Kennan’o, neturi moralinės dimensijos - dėl to saugumo politika negali būti ir, JAV praktinės politikos atveju, nėra klasifikuojama į “gerą” ar “blogą”⁷⁵.

JAV, po rugsėjo 11 d. pradėjusi globalų karą su terorizmu ir prisiėmusi vadovaujantį vaidmenį šioje kovoje, tuo pačiu paruošė atitinkamą karinės paramos užsienio šalims programą. Ši programa apibrėžia “draugus ir sąjungininkus, kuriems bus suteikta JAV karinio ir finansinio pobūdžio pagalba, skirta teisėtai būtinai ginčiai bei dalyvavimui daugianacionalinėse saugumo operacijose”⁷⁶. Ši finansinė-karinė pagalba neretai yra kritikuojama dėl keblaus „būtiniosios ginties“ traktavimo ir vadinamosios „dvigubų standartų“ praktikos, kuri išryškėja JAV santykių su Uzbekistanu bei Egiptu kontekste.

Po rugsėjo 11 d. atakų, Demokratijos, Žmogaus teisių ir laisvių Biuras (angl. *the Bureau of Democracy, Human Rights and Labor*) inicijavo keletą projektų, kurių tarpe Uzbekistano atžvilgiu konkrečiai buvo numatyta “prisidėti prie politinių partijų vystymo, remiant demokratines orientacijos partijas. Oficialiai Biuro tikslu buvo skelbiamas demokratijos ir žmonių teisių vystymas ir koordinacija užsienio šalyse. Taip pat siekis remti fundamentalias politines laisves bei universalias žmogaus teises; šis tikslas įgavo pagreitį globaliame kovos su terorizmu kontekste⁷⁷. Bet vėlesnėje JAV politikoje minėtos valstybės atžvilgiu nėra pastebima jokių ryškesnių pasiekimų projektuojamose veiklos kryptyse.

Remiantis kasmetiniais JAV pranešimais apie terorizmą (angl. *Country Reports on Terrorism*) bei oficialia JAV Valstybės Departamento informacija, JAV apibrėžia šiuos kertinius kovos su terorizmu terminus: tarptautinis terorizmas reiškia terorizmą, įtraukiant daugiau nei vienos šalies piliečius 2. „terorizmas“ yra išankstinis, politiškai motyvuotas smurtas, naudojamas

⁷⁴ U. S. Department of State, *National Strategy for Combating Terrorism*, February, 2003, 22. <www.state.gov>. [Žiūrėta 2007 03 11].

⁷⁵ Owen Harries, “Morality and Foreign Policy”, 7-8.

⁷⁶ Defense Security Cooperation Agency (DSCA), *Military Assistance*, January 4, 2002. <http://www.dsca.osd.mil/home/military_assistance>. [Žiūrėta 2007 03 04].

⁷⁷ United States Department of State, *Fighting for Fundamental Rights and Freedoms*, Washington, DC, August 20, 2002. <<http://www.state.gov.org>>. [Žiūrėta 2007 03 04].

prieš neginkluotus taikinius, kurių vykdo sub nacionalinės grupės arba slapti veikėjai, agentai. 3. „teroristinė grupė“ reiškia bet kokią grupę praktikuojančią, arba kurios turi reikšmingas sub grupės, kurios praktikuoja tarptautinį terorizmą⁷⁸. *Valstybės teroras* oficialiame JAV lygmenyje nėra išskiriamas.

Atskiro dėmesio verta JAV Nacionalinėje Saugumo strategijoje (2002 m.) įtvirtinta nuostata, jog vienas iš svarbiausių JAV tikslų yra Vidurio Rytų valstybių „demokratizavimo“ procesas. Šiame kontekste galima teigti, kad JAV, arba plačiąja prasme - tarptautinei bendruomenei - turi atitekti išorinio spaudimo funkcija, t.y. minėti autoritariniai režimai turi būti raginami vykdyti politinę liberalizaciją. Reikia pastebėti, jog politinės liberalizacijos-demokratizacijos procesas šiuose režimuose išlieka akivaizdžiai griežtai kontroliuojamas, o įgyvendinamos reformos tėra „kosmetinės“. Minėti autoritariniai ar pusiau autoritariniai režimai neturi vidinio konsoliduoto visuomenės spaudimo, kuris galėtų tapti politinių reformų postūmiu.

Reformų nesėkmę lemia ir tai, jog Vakarų (plačiąja prasme) ir JAV (siaurąja prasme) politinius ir vertybinius interesus, kuriais oficialiai yra grindžiamas globalus karas su terorizmu, nusveria ekonominiai ir strateginiai interesai. Todėl tarptautinės bendruomenės ir JAV veiksmai ir priemonės nepašalina *valstybės teroro* proceso elementų nagrinėjamuose Uzbekistano ir Egipto valstybių autoritariniuose režimuose.

Savo ruožtu JAV pati nesilaiko savo propaguojamo demokratijos (plačiąja prasme) modelio. Modelis iš esmės tampa neveiksnius, o demokratijos įdiegimas - selektyvus ir primestinis (pvz. Irako atveju).

Magistro darbo kontekste svarbiausia pabrėžti yra tai, jog globalaus karo su terorizmu vertybinė orientacija yra deklaratyvi, kadangi nors kalbama apie demokratijos skleidimo perspektyvą sėkmingos kovos atveju, visgi šis globaliu lygmeniu eskaluojamas procesas suteikia atskirai valstybei ar režimui galimybę pateisinti *valstybės terora* (tai iliustruoja ir Uzbekistano bei Egipto *valstybės teroro* atvejai). Pati globalaus karo su terorizmu samprata tampa grindžiama *selektyvumo* principu ir stokojanti aiškios strategijos, taktikos bei operacinio lygmens, t.y. privalomų elementų bet kokiam karui.

⁷⁸ United States Department of State, *Country Reports on Terrorism 2005*, Office of the Coordinator for Counterterrorism, 2006, April, 9. <www.state.gov.org>. [Žiūrėta 2007 03 04].

Taigi nors JAV skelbia remianti griežtus standartus, taikomus visoms valstybėms, esančioms globaliame kare su terorizmu ir akcentuoja moralinio skaidrumo interesus (tai reflektuojama tiek 2002 m., tiek 2006 m. Nacionalinėje JAV strategijose), akivaizdu, jog trūksta vertybinio lygmens, jungiančio Uzbekistaną ir JAV bei likusią tarptautinę bendruomenę. Apibendrintai galima teigti, jog dabartinėje JAV užsienio politikoje pastebima humanitarinių ir saugumo interesų kombinacija, kuri ir charakterizuoja tarptautines intervencijas, siejamas su globaliu karu su terorizmu. Bet antra vertus, akivaizdu, jog artimiausioje ateityje teisiškai, politiškai ir akademiškai neapibrėžtas globalus karas su terorizmu įtakos JAV užsienio politikos sprendimus suteikiant karinį ir finansinį asistavimą kitoms šalims, ir tokiomis aplinkybėmis žmonių teisių gynyba ar kitos propaguojamos vertybinės idėjos taps antraeile dimensija.

JAV iki šiol nenubrėžė linijos tarp vertybinių idėjų (demokratijos) skleidimo bei savo saugumo interesų. Tačiau ir JAV priversta reaguoti, kai nustatytos taisyklės yra pažeidžiamos akivaizdžiai ir valstybės smurto panaudojimas neišvengiamai sukelia tarptautinio lygio chaosą (Uzbekistano Andižano krizė).

Nors pagal *Washington Post* JAV ir Uzbekistanas slaptai dalinosi žvalgyba ir vykdė bendras priedangos operacijas, siekiant sugauti Osam'ą Bin Laden'ą jau nuo 1998 m. JAV ambasadų sprogdinimo Kenijoje ir Tanzanijoje⁷⁹, šiame darbe nagrinėjamas 2001 – 2007 m. JAV ir Uzbekistano santykių laikotarpis, atitinkantis prasidėjusio globalaus karo su terorizmu trukmę.

Po 2001 rugsėjo 11d. išpuolių Uzbekistanas tapo esminiu JAV vadovaujamos tarptautinės koalicijos kovai su terorizmu sąjungininku. JAV karinės oro bazės įkūrimas Uzbekistano pietuose (Kharsi -Khanabad bazė) tapo naujo bendradarbiavimo pagrindu. 2001 m. Uzbekistanas gavo 63,57 mln. JAV dolerių paramos ir 136 mln. JAV dolerių JAV Eksperto–Importo Banko paskolą⁸⁰. Tuomet dėl „nepaprastos padėties“ aplinkybių nebuvo svarstoma, ar JAV-Uzbekistano kokybiškai nauji santykiai paskatins žmogaus teisių apsaugos užtikrinimą bei pašalins kitus autoritarinio I. Karimov'o režimo *valstybės teroro* elementus.

2002 m. JAV užsienio politikoje atsiradusi Vidurio Rytų „demokratizacijos“ retorika ir deklaruojamas siekis laikytis žmogaus teisių apsaugos politikos ėmė prieštarauti su JAV-

⁷⁹ Ricks Thomas E., Glasser Susan B., “U.S. Operated Secret Alliance with Uzbekistan,” *Washington Post*, October 13, 2001, 8. <<http://www.washingtonpost.com/ac2>>. [Žiūrėta 2006 02 21].

⁸⁰ Human Right Watch, “Uzbekistan”, *Country Profile*, January, 2002, 5. <<http://www.hrw.org>>. [Žiūrėta 2006 02 21].

Uzbekistano bendradarbiavimo politika, ypač atsižvelgiant į tai, jog tapo akivaizdūs savarankiškų musulmonų persekiojimai. Dėl JAV diplomatinio spaudimo bei deklaratyvios retorikos valstybiniuose susitikimuose Uzbekistanas sutiko įregistruoti kelias nepriklausomas žmogaus teisių apsaugos organizacijas. Nepaisant to, šiame etape itin išryškėjo ir tapo akivaizdžia JAV „dvigubų standartų“ politika. JAV Valstybės Departamento tinklapyje Uzbekistano vyriausybės politika ir saugumo pajėgų struktūros yra apibūdinamos kaip vykdančios “žmonių kankinimus kaip įprastą tyrimo procedūrą” ir tuo pačiu oficialiai yra skelbiama apie 79 mln. dolerių finansinės pagalbos suteikimą Uzbekistanui 2002 m.

2002 m. kovo 12 d. JAV ir Uzbekistanas pasirašė Strateginės partnerystės deklaraciją ir susitarė bendradarbiauti politinių santykių vystymo, saugumo operacijų, ekonominio bendradarbiavimo, humanitarinio bei teisinio bendradarbiavimo srityse⁸¹. I. Karimov'o režimas iš principo sutiko įgyvendinti demokratines reformas Uzbekistane kaip dalį strateginės partnerystės įsipareigojimų. Kol JAV sutiko "rūpintis bet kokia išorine grėsme Uzbekistano saugumui ir teritoriniam vientisumui" ir pažadėjo šaliai "dinamišką karinį ir techninį bendradarbiavimą", Uzbekistanas taip pat deklaravo daug politinių pažadų.

Politinių santykių srityje Uzbekistanas užtikrino įsipareigojantis vykdyti tolimesnę visuomenės demokratinės transformaciją politiniu ir ekonominiu atžvilgiu, o JAV - suteikti Uzbekistanui pagalbą "įgyvendinant demokratinės reformas tokiose prioritetinėse srityse kaip stiprios ir atviros visuomenės kūrimas, daugiapartinės sistemos įkūrimas, žiniasklaidos nepriklausomybė, NVO laisva veikla bei teisminės sistemos tobulinimas⁸²."

JAV 2002 m. fiskaliniais metais Uzbekistanui skirė iš viso apie 508 mln. JAV dolerių įvairioms paramos programoms, dar 209 mln. JAV dolerių papildomai skyrė JAV Gynybos Departamentas⁸³.

JAV finansinė parama Uzbekistanui 2002 m. išaugo, nes JAV siekė užtikrinti Uzbekistano stabilumą ir saugumą, įskaitant dalyvavimą globalioje kovoje su terorizmu, ir tuo pačiu JAV bandymą mažinti narkotikų ir ginklų platinimą Uzbekistane, šalies skurdą, politinę

⁸¹ United States Office of the Spokesman, *United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework*, Washington, DC, March 12, 2002. <www.state.gov>. [Žiūrėta 2007 03 11].

⁸² United States Office of the Spokesman, *United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework*.

⁸³ United States Bureau of European and Eurasian Affairs, *U.S. Assistance to Uzbekistan -- Fiscal Year 2002*, Washington, DC, December 9, 2002. <www.state.gov>. [Žiūrėta 2006 02 21].

priespaudą, ir izoliaciją nuo išorinio pasaulio. Bet jau tais pačiais metais *International Crisis Group* organizacija rekomenduoja JAV, jog ši valstybė "turi priimti visapusišką strategiją, kuri apimtų tikslinius taikinius ir būtų nukreipta prieš blogėjančią situaciją (žmogaus teisių srityje – aut. pstb.) Uzbekistane"⁸⁴.

2002 m. liepos mėn. JAV Kongresas priėmė Užsienio Operacijų Asignavimo Aktą (angl. *Foreign Operations Appropriation Act*), pagal kurį, remiantis "rimtais žmogaus teisių pažeidimais, kuriuos įvykdė Uzbekistano saugumo struktūros", JAV administracija buvo įpareigota 6 mėn. stebėti, kaip bus vykdoma karinė ir saugumo parama Uzbekistano vyriausybei, o papildoma finansinė pagalba skiriama tik atsiradus esminiam ir nuosekliam progresui žmogaus teisių ir demokratijos srityse.

Visgi JAV nepasinaudojo proga panaudoti savo įtaką Uzbekistanui. 2002 m. rugpjūčio mėn. JAV Valstybės departamentas anksčiau laiko pažymėjo, jog Uzbekistanas daro pažangą, ir, motyvuodamas Uzbekistano vykdomos politikos atitikimu Užsienio Operacijų Asignavimo Akte nurodytoms sąlygoms dėl papildomo finansavimo, suteikė Uzbekistanui papildomai 16 mln. JAV dolerių asignacijų karinei ir saugumo sritims.

Po 2 metų (2004 m. liepą) JAV Valstybės departamentas pareiškė, jog Uzbekistanui nepavyksta įvykdyti pakankamo progreso žmogaus teisių srityje ir įvykdyti įsipareigojimų, kurie buvo nustatyti JAV - Uzbekistano dvišalio susitarimo metu (Strateginės partnerystės rėmuose), todėl Uzbekistanas negali tikėtis tiesioginės JAV vyriausybės pagalbos, t. y. nesuteikta 18 mlj. JAV dolerių „non-humanitarian“ pagalbos. Bet rugpjūčio mėn. JAV Gynybos departamentas paneigė šią principinę nuostatą, įsipareigodama suteikti 21 mln. JAV dolerių karinės pagalbos, tuo pačiu vis dar traktuodama Uzbekistaną kaip svarbų partnerį globalioje kovoje su terorizmu⁸⁵.

Didėjant tarptautinės bendruomenės spaudimui bei stokojant pokyčių Uzbekistane dėl *valstybės teroro* proceso eliminavimo, HRW organizacija 2004 m. kovo 11 d. rekomendavo, jog "nesant jokiam ryškesniam progresui Uzbekistane 2003 metais, JAV, ES bei kitoms tarptautinėms finansinėms institucijoms atėjo laikas pradėti keisti vykdomos politikos kryptį, t. y. sumažinti paskolų ir asistavimo pagalbą centrinei Uzbekistano vyriausybei, tačiau išplėsti

⁸⁴ International Crisis Group, "Uzbekistan's Reform Program: Illusion or Reality?", *Asia Report*, Nr. 46, 18 February, 2003. <<http://www.crisisgroup.org/>>. [Žiūrėta 2007 01 03].

⁸⁵ Human Right Watch, "Uzbekistan", *Country Profile*, January, 2005, 3. <<http://www.hrw.org>>. [Žiūrėta 2006 02 21].

bendradarbiavimą su visuomene ir privačiu sektoriumi”⁸⁶. Tarptautinės bendruomenės veikėjams iš esmės buvo pasiūlyta susilaikyti nuo finansinės ir politinės donorystės tol, kol Uzbekistano vyriausybė neparodys esminių politinio liberalizavimosi požymių.

Bet JAV-Uzbekistano glaudi strateginė partnerystė pastebimai atšalo tik 2005 m., iš esmės dėl Andižano žudynių, tapusių politiškai itin jautria tema tarptautiniu lygmeniu, ir kurių nebebuvo įmanoma ignoruoti. JAV administracija pareiškė, jog suteiks 22 mln. JAV dolerių paramą Uzbekistanui tik tuo atveju, jei bus pradėtas tarptautinis Andižano įvykių tyrimas⁸⁷. Uzbekistano pozicija buvo griežta: po to, kai JAV, ES bei kitos tarptautinės organizacijos ėmė reikalauti tarptautinio žudynių tyrimo, Uzbekistano vyriausybė 2005 m. liepos 30 d. pranešė JAV ambasadai Taškente, jog JAV turi per 180 dienų atitraukti savo karinę bazę iš pietinio Uzbekistano.

Tų pačių 2005 m. rudenį Tarptautinės Religijos Laisvės Komisija, motyvuodama tuo, jog Uzbekistane pažeidinėjama religijos laisvė pagal Tarptautinį Religijos Laisvės Aktą (angl. *International Religious Freedom Act*), oficialiai rekomendavo JAV Valstybės Departamentui pripažinti Uzbekistaną „šalimi, keliančią ypatingą susirūpinimą“ (angl. *country of particular concern*). Tiesa, to buvo reikalaujama jau nuo 2001m., bet vis dėlto JAV Valstybės Departamentas šios rekomendacijos nepaisė⁸⁸.

Tarptautinių žmogaus teisių gynybos organizacijų spaudimas dėl Uzbekistano *valstybės teroro* proceso tęsėsi ir po Andižano įvykių. 2006 m. HRW organizacija paskelbė, jog pagrindiniai tarptautiniai veikėjai - JTO, ES, ESBO ir JAV - neturėjo bendros strategijos Uzbekistano atžvilgiu ir nepriėmė jokių sprendimų dėl Uzbekistano vyriausybės pažeidinėjamų išpareigojimų žmogaus teisių srityje⁸⁹. 2006 m. pavasarį JAV Valstybės departamentas pateikė išvadas, jog žmogaus teisių apsauga Uzbekistane ryškiai pablogėjo ir, nors nebuvo įvesta jokių realių JAV sankcijų Uzbekistanui, tačiau 2006 m. lapkričio 13 d. - pirmą kartą per visą strateginę partnerystę – JAV Valstybės departamentas pripažino Uzbekistaną „šalimi, keliančia ypatingą

⁸⁶ International Crisis Group, “The Failure of Reform in Uzbekistan: Ways Forward for the International Community”, *Asia Report*, Nr. 76, 11 March, 2004. <<http://www.icg.org>>. [Žiūrėta 2006 02 21].

⁸⁷ Jonathan Beale, “US threat to withhold Uzbek aid”, *BBC News*, Washington, Thursday, 14 July, 2005. <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific>>. [Žiūrėta 2006 12 04].

⁸⁸ Human Right Watch, “Uzbekistan”, *Country Profile*, January, 2006, 3. <<http://www.hrw.org>>. [Žiūrėta 2006 02 21].

⁸⁹ Human Right Watch, “Uzbekistan”, *Country Profile*, January, 2007, 4. <<http://www.hrw.org>>. [Žiūrėta 2006 02 21].

susirūpinimą“ dėl didelių religijos laisvės pažeidimų⁹⁰. Vis dėlto, adekvačios politikos dėl šio pripažinimo nebuvo sulaukta.

Naujoje JAV Nacionalinio saugumo strategijoje (2006 m. kovo 16 d.) buvo pabrėžiama, jog egzistuoja daugybė globalių problemų, kurias spręsti būtina kartu visai tarptautinei bendruomenei, o JAV turėtų priimti vadovaujantį vaidmenį sprendžiant šias problemas⁹¹. Iš esmės daugiausia dėmesio strategijoje skiriama globalios kovos su terorizmu priemonėms ir itin pabrėžiama būtinybė skleisti demokratiją į kitas valstybes.

2006 m. strategijoje teigiama, jog kova su terorizmu suvienijo skirtingus interesus turinčias didžiąsias valstybes, kurių tarpusavio bendradarbiavimas priklausys nuo valstybių požiūrio į piliečių teises ir pagarbą demokratinio valdymo principams⁹².

Tais pačiais metais JAV perorientuoja savo teikiamos pagalbos gavėjus, įtakota įsikišimo į Andižano įvykius ir dėl to padidėjusios įtampos santykiuose su Uzbekistanu. Paramos fondai nėra skiriami suteikti tiesioginę finansinę paramą Uzbekistano vyriausybei, kaip kad buvo daroma iki tol, o siekia sumažinti ar eliminuoti paramą dabartinei Uzbekistano vyriausybei ir daugiau orientotis į Uzbekistano visuomenę⁹³. Iš 2006 m. JAV skirtų 20, 2 mln. JAV dolerių paramos 2, 87 mln. skirta Uzbekistano saugumo sektoriui, ir 5, 91 mln. JAV dolerių - demokratizacijai⁹⁴.

Apibendrintai galima teigti, jog visų pirma, trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu nerealu tikėtis pozityvių liberalizacijos ar demokratizacijos ir su šių procesų stoka susijusių *valstybės teroro* elementų eliminavimo Uzbekistane požymių. Ši nuostata yra akivaizdi ES bei JAV politiniame lygmenyje⁹⁵.

JAV – Uzbekistano Strateginės partnerystės pradžioje, ypatingai 2001 m. diskusijose dėl JAV karinės bazės Uzbekistane dislokavimo egzistavo potencialas tarptautinei bendruomenei daryti tam tikrą spaudimą Uzbekistano nacionalinėje politikoje, kadangi JAV karinės bazės

⁹⁰ Human Right Watch, “Uzbekistan”, *Country Profile*, January, 2007, 5.

⁹¹ *The National Security Strategy of the United States of America*, March 2006. Chapter II. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/sectionII.html>>. [Žiūrėta 2006 04 10].

⁹² *The National Security Strategy of the United States of America*.

⁹³ United States Bureau of South and Central Asian Affairs, *U.S. Assistance to Uzbekistan – Fiscal Year 2006*, , Washington, DC, November 28, 2006. <www.state.gov>. [Žiūrėta 2007 02 21].

⁹⁴ Bureau of South and Central Asian Affairs, *U.S. Assistance to Uzbekistan – Fiscal Year 2006*.

⁹⁵ Martha Brill Olcott, *Testimony Prepared for the House Committee on International Relations Hearing on the Middle East and Central Asia*, April 26, 2006. <<http://www.carnegieendowment.org>>. [Žiūrėta 2007 03 11].

reikėjo ir pačiam Uzbekistanui dėl nacionalinio saugumo interesų. Tačiau šiuo metu Kharsi – Khanabad bazė Uzbekistane, paradusi savo esminę reikšmę I. Karimov'ui, nebegali tarnauti kaip politinį spaudimą galinti daryti priemonė. Tuo pačiu, kaip minėta, JAV finansinė parama Uzbekistanui neskatino vyriausybės noro bei nestiprino politinės opozicijos galimybių valdyti demokratiškai – šiuo požiūriu galima teigti, jog JAV Uzbekistanui skiriama finansinė parama nebuvo tikslinė.

Kita vertus, galimybė, jog Uzbekistanas bus priverstas laikytis demokratiškas normų vien todėl, kad JAV bus dislokavusi karinę bazę, nuo pat pradžių buvo vertinama gana skeptiškai, ypač atsižvelgiant į Uzbekistano politinį nestabilumą⁹⁶. Saugumo, kariniai bei ekonominiai interesai išliko prioritetais JAV interesais regione ir kartu iškelė JAV ekonominių ir saugumo interesų suderinamumo su noru skatinti demokratizaciją dilemą, itin akivaizdžią po Andižano įvykių.

Įvertinus nagrinėjamo laikotarpio JAV-Uzbekistano valstybių santykius, tampa akivaizdu, jog glaudūs ryšiai su I. Karimov'u bei Uzbekistano pavertimas tarptautiniu „globotiniu“ (angl. *pariah*) tapo kontr-produktyvia strategija. Taip pat akivaizdu tai, jog JAV prezidento George'o Bush'o deklaruojama globalios demokratijos plėtros politika nenulėmė greito ir konstruktyvaus JAV atsako iškart po Andižano įvykių. Žinoma, šiuo atveju buvo pasirinktas lyg ir „teisingas“ retorinis atsakas, kuris be konkrečios politikos buvo neadekvatus.

Galima teigti, jog JAV atsako neįtakėjo ir Uzbekistano vaidmuo globalios kovos su terorizmu kontekste, nes šiuo metu JAV karinė bazė Uzbekistane nebėra tokia reikalinga nei vienai pusei. Tačiau tuo pačiu reikia pastebėti, jog Andižano įvykiai laikomi lemiamu posūkiu, padariusiam įtaką regioninei geopolitikai bei JAV prezidento G. Bush'o globaliam karui su terorizmu. Karinės bazės Uzbekistane iškraustymas žymėjo geopolitinį JAV pralaimėjimą, kadangi JAV turėjo „pasiduoti“ Kirgizijos valstybės spaudimui mokėti 200 mln. JAV dolerių už *Ganci* bazės išlaikymą.

Taip pat reikia pažymėti, jog pirmą kartą prezidento G. Bush'o „demokratijos“ politika turėjo pirmenybę prieš karinius globalaus karo su terorizmu reikalavimus. Iš kitos pusės, amerikiečiams įtakos turėjo kitų tarptautinės bendruomenės veikėjų politika Uzbekistano

⁹⁶ Martha Brill Olcott, *Democracy, Human Rights, and the War on Terrorism in Central Asia*, Testimony before the U.S. Senate Foreign Relations Committee, June 27, 2002. <<http://www.carnegieendowment.org>>. [Žiūrėta 2007 03 11].

atžvilgiu – Europos Sąjunga neketino pagerinti santykių su Uzbekistanu dėl žmogaus teisių pažeidimų, o JTO oficialiai pasmerkė Andižano įvykius ir tuo visiškai sužlugdė Uzbekistano pastangas pagerinti santykius su Vakarais. Tarptautinės bendruomenės veikėjų viešoji nuomonė turėjo įtakos ir kurį laiką ignoruotų demokratiškas principų siekių atgaivinimui JAV politikoje Uzbekistano atžvilgiu.

Apibendrintai galima teigti, jog JAV kovoja su globaliu terorizmu, kuris peržengia nacionalinės valstybės sienas ir paneigia pamatines žmogiškąsias vertybes: pirmiausia, žmogaus gyvybės teisę. Taigi, žemiausiame lygmenyje, tarptautinė bendruomenė nori sustabdyti ir panaikinti terorizmą, prieštaraujantį pamatiniams žmogiškiems principams. Todėl kovojama ne prieš atskiros valstybės demokratijos lygio stoką, bet prieš, terorizmo ir *valstybės teroro* proceso atvejais, žmogiškų vertybių sunaikinimą.

Kovodama su terorizmu JAV negali šios kovos grįsti vien demokratijos skleidimu, nes ne tai yra pamatinė vertybė. Pirmiausiai reikalingą atnešti „teisingumą“ (angl. *justice*), o ne demokratiją. Be abejo, žmogiškų vertybių puoselėjimas bei demokratizacijos procesas yra susiję – svarbu keisti visuomenės struktūrinės institucijas bei visuomenės nuostatas, bet šiuo atveju JAV „demokratijos“ modelis naudojamas pavėluotai (Uzbekistane po Andižano įvykių) arba nenuosekliai – ir iki tol buvo skiriami milijonai JAV dolerių deklaruojamam Uzbekistano valstybės „demokratizavimui“, bet ne tikslinėms visuomenės grupėms.

JAV globalios kovos su terorizmu principai deklaratyviai grindžiami demokratija, pradėdami reflektuoti Uzbekistane tik po Andižano žudynių, ir tik todėl, jog apie tai prabyla kitos tarptautinės bendruomenės veikėjos - ES bei JTO. JAV šiomis aplinkybėmis galėjo rinktis: arba palaikyti švelnią poziciją ir sulaukti kritikos iš kitų Vakarų valstybių už pasyvumą, arba pareikšti griežtą poziciją, kurios atveju, kaip jau minėta, JAV neteko teisės kontroliuoti turėtą karinę bazę ir tokiu būdu prarado svarbius įtakos Uzbekistane svertus.

Bet ir tokiu atveju vis dar išlieka JAV „apsidraudimo“ strategija, t. y. ganėtinai atsargus Uzbekistano vyriausybės veiksmų vertinimas. Iki šiol JAV Valstybės departamento pateikiamame Uzbekistano valstybės profilyje nėra nei vieno žodžio apie žmogaus teisių pažeidimą ir teigiama, jog Karshi – Khanabad oro bazės panaikinimas nereiškė Uzbekistano atsitraukimo iš globalios kovos su terorizmu. Priešingai yra teigiama, jog Uzbekistanas vis dar paklūsta visiems

tarptautinės teisės keliamiems reikalavimams globalioje kovoje su terorizmu⁹⁷. Svarbu pažymėti, jog atsargi JAV pozicija Uzbekistano atžvilgiu gali būti grindžiama ir tuo, jog Uzbekistanas vis dar leidžia JAV naudotis jos oro erdve, vykdant operacijas Afganistane. Taigi, JAV politikoje Uzbekistano *valstybės teroro* atžvilgiu akivaizdžiai vyrauja strateginiai politiniai, kariniai bei ekonominiai JAV interesai, kurių analizė reikalautų atskiro akademinio tyrimo.

6. Egipto atvejo analizė

6.1 Egipto valstybės teroro sistemos analizė

Analizuojant Egipto *valstybės teroro sistemą* remiamasi tais pačiais kertiniais aspektais kaip ir Uzbekistano *valstybės teroro* atvejo analizės metu: t. y. reikalinga identifikuoti *valstybės teroro* vykdytojus, *valstybės teroro* taikinius, Egipto *valstybės teroro* specifines ypatybes bei *valstybės teroro* tikslus.

Valstybės teroras Egipte kaip ir Uzbekistane yra vykdomas sankcionuotai, pagal valstybės valdžios nurodymus. Taigi tuo pačiu *valstybės teroras* yra Egipto vidaus politikos strategijos priemonė. Egipto autoritariniame režime, kurį kontroliuoja centrinė Prezidento Husni Mukbarak'o valdžia ir kuris gauna Nacionalinės Demokratijos partijos bei kariuomenės paramą, *valstybės teroro* veiksmus atlieka saugumo tarnybų pareigūnai: slaptosios saugumo tarnybos, slaptosios saugumo žvalgybos ir slaptosios policijos pajėgos (angl. *Mukhabarat*). *Valstybės teroras* Egipte legalizuojamas tiek globalaus karo su terorizmu aplinkybėmis, tiek Nepaprastosios padėties įstatymu (angl. *Emergency Law*, kuris įvestas nuo 1981m.).

Egipto *valstybės teroras* nuo Uzbekistano *valstybės teroro* sistemos skiriasi ryškia vidine teroro legitimacija. Jei Uzbekistano *valstybės teroras* iš esmės yra sankcionuojamas tarptautiniu lygmeniu neapibrėžta globalia kova su terorizmu, Egipte yra akivaizdus profesionalus teroro institucionalizavimas, t. y. sukurtas vidinis teisinis *valstybės teroro* aparatas. Svarbu paminėti vadinamuosius „antiteroro“ dekretus (įstatymo Nr. 97), kuriuos pristatė vyriausybė po 1992 m. dėl aktyvaus politinio smurto, kurį įvykdė kelios islamistinės grupės. Remiantis šiais dekretais

⁹⁷ United States Department of State, „Uzbekistan“, *Country Profile*, 2006. <www.state.gov.org>. [Žiūrėta 2006 02 21].

žvalgybai bei saugumo pajėgoms suteikta didesnė laisvė suimant ir apkaltinant įtariamuosius. Šiuose dekretuose terorizmas apibūdinamas kaip “bet koks jėgos ar smurto, grėsmės ar įbauginimo panaudojimas, kuriuo siekiama įvykdyti individualų ar kolektyvinį nusikaltimą, dėl kurio bus sutrikdytas visuomenės saugumas ir ramybė, ir kurio paskirtis yra sužeisti arba sukelti baimę dėl asmens gyvybės, laisvės ar saugumo; pažeisti aplinką, komunikacines priemones, trukdyti valdžios pareigūnams atlikti savo darbą; sutrukdyti įgyvendinti Konstitucijos nuostatas ar kitus įstatymus⁹⁸.” Šis platus terorizmo prevencijos apibrėžimas buvo kritikuotas JTO lygmeniu, bet atsakomosios Egipto valdžios reakcijos tarptautinė bendruomenė nesulaukė.

Svarbiausiu Egipto *valstybės teroro* legitimizacijos instrumentu yra Nepaprastosios Padėties Įstatymas, kuris buvo įvestas po 1981 m. islamistų parengto pasikėsinimo į Egipto prezidentą Anwar‘ą Sadat‘ą. Šio įstatymo lankstus teisinis neapibrėžtumas bei galiojimas iki šių dienų (pratęstas 2003 ir 2006 m.) legalizuoja *valstybės teroro* elementus: t.y. įgalina kalinamų asmenų vienutėje sulaikymą pratęsti ilgesniam laikotarpiui, draudžia arba riboja sulaikytiems asmenims valstybės saugumo organuose teisę į advokatų konsultaciją, leidžia valstybei nukreipti bet kokią kriminalinę bylą į Nepaprastosios padėties teismus (angl. *Emergency Courts*), kuriuose apkaltinti asmenys negauna daugumos konstitucinės gynybos, civilinės juridinės sistemos procedūrų, taip pat suspenduoja konstitucines nuostatas dėl privačios nuosavybės teisės⁹⁹.

Nepaprastosios padėties įstatymas Egipte naudojamas jau beveik tris dešimtmečius ir pagal šį įstatymą Egiptas yra pastoviai laikomas kritinės padėties valstybe. Vadovaujantis šiuo įstatymu Egipte areštuojami individai, be teismo sprendimo pratęsimi jų įkalinimai, draudžiami įvairaus pobūdžio streikai, demonstracijos bei vieši susirinkimai. 2003 m. vasario 23 d. Egipto vyriausybė be išankstinio įspėjimo pratęsia minėtą įstatymą dar trejiems metams. Oficialiai toks įstatymo pratęsimas grindžiamas globalios kovos su terorizmu aplinkybėmis. Taigi tarptautinės realijos leidžia Egiptui lanksčiai spekuliuoti ir įteisinti nacionalinę valstybinių represijų legitimizaciją.

⁹⁸ Human Right Watch, “In the name of counter-terrorism: human rights abuses worldwide”, *Country studies: the human rights impact of counter-terrorism measures in ten countries*, Human Rights watch briefing paper for the 59th session of the United Nations Commission on Human rights, March 25, 2003. <<http://hrw.org/un/chr59/counter-terrorism>>. [Žiūrėta 2007 02 05].

⁹⁹ United States Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, “Egypt”, *Country Reports on Human Rights Practices*, March 6, 2007. <<http://www.state.gov>>. [Žiūrėta 2007 04 01].

Nors 2005 m. savo rinkiminės kampanijos metu Egipto prezidentas H. Mubarak'as kvietė sukurti naują „antiterorizmo“ įstatymo leidybą, kuri turėtų pakeisti dešimtmečio senumo Nepaprastos Padėties Įstatymą ir sukurti naujus mechanizmus kovai su vietiniu terorizmu, 2006 m. balandį įstatymas buvo pratęstas dar dvejiems metams ir tuo pačiu toliau planingai legalizuojamas Egipto *valstybės teroras*.

Pagal HRW organizacijos informaciją iki šiol Egipte išlieka iki 10 tūkst. sulaikytų asmenų, kuriems nepateikti jokie kaltinimai remiantis šiuo įstatymu. Nepaprastosios padėties įstatymas naudojamas ne tik teroristiniais veiksmais įtariamų asmenų sulaikymui, bet ir platesniu mastu: pvz. užfiksuota, jog 2003 m. sausio ir vasario mėn. Egipto valstybės saugumo pajėgos rėmėsi minėtu įstatymu sulaikant taikius demonstrantus prieš karinę intervenciją Irake, bei palaikančius Palestinos sukilimą prieš Izraelio okupaciją.

Pažymėtina, jog spaudžiant tarptautinei bendruomenei Egipto vyriausybė buvo priversta peržiūrėti minėtą įstatymą ir pasiūlyti naujas konstitucinės pataisas. Šios konstitucinės pataisos buvo patvirtintos visuomenės referendume, kuriame, anot oficialių duomenų, iš viso balsavo 27 proc. visuomenės rinkėjų. Pagal kitus NVO duomenis – tik apie 5 proc. rinkėjų. „Surežisuotas“ referendumas įteisino 179 - ą Egipto konstitucijos straipsnį, kuriuo teigiama, jog 41, 44, 45 konstitucijos straipsniai negali „trukdyti“ teroristinių nusikaltimų tyrimams, t. y. neutralizuojamos minėtų straipsnių nuostatos dėl draudimo sulaikyti asmenis be teisminės valdžios leidimo, policijos vykdomas kratas be įspėjimo, bei draudimo slapta klausytis asmeninio bendravimo.

Oficialiai minėtu straipsniu Egipto valdžia užsitikrino discipliną bei saugumą terorizmo keliamų pavojų kontekste. Bet tarptautinės organizacijos pagrįstai baiminasi, jog ši nauja legitimizacija ilgam įtvirtins daugybę nepageidaujamų Nepaprastosios padėties įstatymo nuostatų. AI organizacija teigia, jog minėtos Egipte priimtose konstitucinės pataisos dėl naujų antiteroristinių įstatymų priėmimo, įgalins egzistuojančią savavališkų areštų, sulaikymų, kankinimų, neteisingų tarptautiniu lygmeniu Egipto teismų praktiką, toliau įgalins žmogaus teisių pažeidimus Egipte bei prieštaraus Egipto tarptautiniams žmogaus teisių gynbos įsipareigojimams¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Amnesty International, *Egypt: Referendum must not be used to legitimize erosion of human rights*, Public Statement, News Service Nr. 059, 22 March, 2007. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 04 02].

Apibendrintai galima teigti, jog minėtos konstitucinės pataisos įgalina piktnaudžiavimą fiktyvia *valstybės teroro* legitimizacija Egipte. Šios pataisos taip pat suteikia teisę Egipto prezidentui įsiterpti į teisminę sistemą, aplenkiant įprastus teismus, bet nukreipiant teroristiniais veiksmais įtariamus asmenis į karinius teismus, kuriuose, kaip jau minėta, negaunama jokių privalomų juridinių paslaugų. Egipto *valstybės teroro* legitimizacijos aparatą papildo ir atitinkama teisminė struktūra: t. y. minėti vadinamieji Nepaprastosios padėties teismai (angl. *Emergency Supreme State Security Court*).

Valstybės teroro aukomis Egipte tampa Islamistinio Judėjimo, vyraujamo Musulmonų Brolijos, nariai, su kuriais kovoja Egipto vyriausybė globalios kovos su terorizmu kontekste¹⁰¹. Ypatingai Egipto vyriausybės valdžios represinių priemonių taikymas suintensyvėjo po rugsėjo 11 d. atakų JAV. Šioje vietoje svarbu pažymėti, jog tiek Uzbekistane, tiek Egipte negalima ignoruoti potencialios islamistinių radikalų vykdomo terorizmo grėsmės. Pvz. tarptautiniu mastu žinomi sprogdinimai Egipte: 2006 m. balandžio mėn. 23 mirė bei 80 asmenų sužalota *Dahab* sprogimuose, trečioje atakoje *Sinai* mieste per du metus. Po pirmos atakos, *Taba* mieste 2004 m. spalio mėn., Egipto valdžia sulaukė 3 tūkst. asmenų tardymams, bet 100 sulaikytųjų liko be kaltinimų iki šiol. Po *Sharm al Shaik* sprogdinimų 2005 m. liepos mėn. vėl sekė masiniai visuomenės areštai. Todėl būtina pažymėti, jog tiek Uzbekistane, tiek ir Egipte nėra brėžiama riba tarp radikalų bei taikių islamistų. Globalios kovos su terorizmu kontekste religinis išpažinimas tampa valstybės piliečių kaltinimų bei sulaikymų pagrindu abejose valstybėse.

Šiame tyrime naudojami vietinių Egipto bei kitų tarptautinių žmogaus teisių gynimo organizacijų pranešimai apie žmogaus teisių pažeidimus bei kitus *valstybės teroro* elementus. Ši informacija, kuri parengta apklausiant sulaikytuosius asmenis, remiantis medicininiais tyrimais bei Egipto teismų nuosprendžiais, kartu įrodo vykdomą sistemine kankinimų praktiką Egipte. Nors nacionalinės teisės lygmeniu (Egipto konstitucijos 3 skyr., 42 str.) kankinimai yra draudžiami¹⁰² taip pat kaip ir Uzbekistane. Kankinimai taip pat draudžiami ir pagal Egipto ratifikuotas

¹⁰¹ Amr Hamzawy ir Nathan J. Brown, *Can Egypt's Troubled Elections Produce a More Democratic Future? Democracy and Rule of Law*, Carnegie Endowment For International Peace, December, 2005, 1. <www.CarnegieEndowment.org>. [Žiūrėta 2007 04 02].

¹⁰² Egypt State Information Service, *Human rights in the Egyptian Constitution*, 2006. <<http://www.sis.gov.eg/En/Politics/HRights>>. [Žiūrėta 2007 03 21].

tarptautines konvencijas dėl kankinimų, kurios yra analogiškos išvardintoms Uzbekistano atvejo analizėje.

Įvairių tarptautinių ir vietinių organizacijų fiksuojami atvejai Egipte, kai ypač Nepaprastosios padėties teismuose teisiama pagal įrodymus, kurie yra išgaunami vyriausybės valdžios specialiųjų pajėgų vykdomų kankinimų metu. Pvz. Egipto Žmogaus teisių Organizacija 2006 m. metiniame pranešime užfiksavo 34 kankinimų atvejus 2005 metais bei indikacijų stoką, jog Egipto vyriausybė vykdė tyrimus ar įvedė sankcijas prieš valstybės saugumo tyrimo tarnybos pareigūnus dėl kankinimų ar netinkamo elgesio (paskutinis tokio pobūdžio tyrimas buvo atliktas 1986 m.). Apibendrintai galima teigti, jog Egipto valdžia nevykdo jokių sankcinių tyrimų dėl įtarimų kankinimu, ypačingai bylose dėl politinių ar saugumo aspektų: t. y. neatitinkamas teismo skaidrumo principas. Jau minėta, jog kaltinamieji asmenys, kurie siejami su nacionalinio saugumo ar terorizmo bylomis, dažniausiai atsiduria teismuose, įkurtuose pagal Nepaprastosios Padėties Įstatymą arba kariniuose teismuose, nepaisant fakto, jog kaltinamieji asmenys yra civiliai. Nustatyta, jog tokie teismai neatitinka tarptautinių standartų: pvz. nesuteikia teisės bylos teismui peržiūrėjimui (apeliacijai) aukštesnėje juridinėje instancijoje¹⁰³.

Egipte fiksuojama ir saugumo tarnybų pareigūnų „perdėta“ jėga, kuri naudojama išvaikant įvairias demonstracijas. 2005 m. gruodžio 30 d. policija panaudoja „perdėtą“ jėgą išvaikyti 2 tūkst. sudaniečių, kurie protestavo netoli JTO Komisijos Pabėgėliams (UNHCR) ilgiau nei tris mėnesius. Užfiksuota, jog 27 asmenys iš jų buvo nužudyti.

Egipto valdžios politikos minėto skaidrumo principo stoką reflektuoja ir faktas, jog Egiptas iki šiol neatsakė į JTO Specialaus reporterio Kankinimams (angl. *Special rapporteur on Torture*) kvietimą leisti apsilankyti šalyje. To yra reikalaujama jau nuo 1996 m., siekiant ištirti Egipto sisteminės kankinimų praktikos įtarimus bei kitus žmogaus teisių pažeidimus, ypač kalėjimuose¹⁰⁴.

Plačiu mastu Egipte naudojamas ir „atskyrimo“ (angl. *Incommunicado*) principas: sulaikytųjų asmenų atskyrimas nuo išorinio pasaulio. Užfiksuota, jog 2005 m. dėl atakų *Taboje* buvo areštuota oficialiais duomenimis apie 800 asmenų, o pagal NVO informaciją - iki 3 tūkst. asmenų. Sulaikytieji asmenys Egipte tardymo metu yra kankinami – mušami, rišami už riešų ar

¹⁰³ Amnesty International Report, „Egypt“, *Country Report*, 2006. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

¹⁰⁴ Human Rights Watch, „Egypt“, *Country Profile*, 2007. <www.hrw.org>. [Žiūrėta 2007 04 02].

čiurnų, naudojamas elektros šokas. Dauguma sulaikytųjų buvo laikomi atskirti nuo išorinio pasaulio Egipto valstybės saugumo žvalgybos centruose. Daugybę žmonių mirė sulaikymo vietose, dėl kankinimų ar netinkamo elgesio¹⁰⁵.

Analizuojant AI organizacijos, JTO Specialaus reporterio Kankiniamas pranešimus, nagrinėjamu 2001 – 2007 m. laikotarpiu fiksuojamos kasmetinės išvados, jog Egipte kankinimai vykdomi sistemingai sulaikymo centruose visoje šalyje. Jau pradėdant nuo 2001 m. JTO pateikė išvadas, jog „kankinimus sistemingai vykdo Egipto saugumo pajėgos, ypač valstybės saugumo žvalgyba“¹⁰⁶.

Spaudžiant tarptautinei bendruomenei 2004 m. birželio mėn. oficialiai įsteigta Nacionalinė taryba žmogaus teisėms ginti. Šios tarybos įtaka Egipto valdžios politiniams sprendimams tampa kvestionuojama. Ši taryba atlieka daugiau simbolinę reikšmę ir yra skirta tarptautinės bendruomenės kritikos slopinimui ir savo įvaizdžio viduje ir tarptautiniu lygmeniu gerinimui. Minėta taryba nebuvo pajėgi sustabdyti vykdomus kankinimus prieš visų visuomenės sričių atstovus ir kitus žmogaus teisių pažeidimus.

Egipte *valstybės teroras*, siekiant sukelti visuomenės socialinę baimės ir paklusnumo reakciją, naudojamas ne tik prieš tiesiogines aukas, bet minėti pagrindiniai kankinimo metodai – elektros šokai, psichologinis smurtas, grasinimai ir prievartavimai naudojami ir sulaikytųjų giminaičių, ypač moteriškos lyties, atžvilgiu¹⁰⁷. Tiesioginės ir netiesioginės Egipto *valstybės teroro* aukos yra *selektyviai* kaltinamos naryste oficialiai neregistruotose organizacijose, priklausymu atitinkamoms religinėms grupėms, kaltinamos šnipinėjimu ir korupcija, sulaikomos dėl giminaičių veiklos.

Tarptautinių organizacijų kasmetinis spaudimas atsiskleidžia pirmiausiai JTO Žmogaus teisių Komiteto kasmetiniame susirūpinime dėl „nuolatinės“ kritinės padėties šalyje, daugybės mirties nuosprendžių, sistemingos kankinimų praktikos, civilių teisimo kariniuose tesimuose, nepriklausomų valstybinių organizacijų veiklos apribojimų bei dėl minėto „atskyrimo“ principo naudojimo¹⁰⁸. Vis dėlto šis spaudimas ir viešai skelbiamas susirūpinimas, kaip ir Uzbekistano

¹⁰⁵ Amnesty International Report, „Egypt“, *Country Report*, 2005. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

¹⁰⁶ Amnesty International, *Egypt: No protection - systematic torture continues*, 13 November, 2002.

<<http://web.amnesty.org/library>>. [Žiūrėta 2007 04 02].

¹⁰⁷ Amnesty International Report, „Egypt“, *Country Report*, 2004. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

¹⁰⁸ Amnesty International Report, „Egypt“, *Country Report*, 2003. <<http://web.amnesty.org>>. [Žiūrėta 2007 02 21].

atveju, nesusilaukė atsakomosios reakcijos iš atskirų tarptautinės bendruomenės veikėjų: t. y. kitoje darbo dalyje analizuojamoje JAV politikoje Egipto atžvilgiu.

Valstybės teroro Egipte tikslai yra analogiški Uzbekistane vykdomam terorui. *Valstybės teroras* tampa socialinės ir politinės kontrolės instrumentas. Egipte pagrindiniu socialiniu *valstybės teroro* objektu tampa musulmonų brolija nariai, jų šalininkai ir jų giminaičiai. Musulmonų brolija yra ne tik pagrindinis socialinis veikėjas, bet ir politinis - musulmonų brolija yra ir pagrindinė opozicinė politinė jėga Egipte. Politinė opozicija Egipte padalinta tarp legalių smulkių opozicijos partijų, patvirtintų vyriausybės, bei paskelbtos už įstatymo ribų musulmonų brolijos bei smulkių naujų judėjimų, kaip Kefaya (angl. *Enough*), susidedančią iš civilių aktyvistų, akademikų bei intelektualų.

Nors dvi radikalios Egipto musulmonų brolijos atšakos, islamistinės grupės Jamaah Islamiya (angl. *Islamic Group*) yra atsakingos už Egipto prezidento A. Sadat'o nužudymą, minėtų turistinių miestelių sprogdinimus, Egipto bankų atakas ir pan., bet islamistinis judėjimas Egipte taip pat turi ir nesmurtinę atšaką, vykdančią įvairias socialines programas. Egipto prezidento H. Mubarak'o politiniais priešais laikomi radikalūs islamistai, kurie paliko šalį ir prisijungė prie al-Qaeda teroristinės grupuotės, bet šiuo metu Egipte iš esmės baudžiami ir persekiojami visi musulmonų brolijos nariai. Musulmonų brolijos nariai tampa sąmoningai pasirinktos Egipto *valstybės teroro* aukos – taip iliustruojamas Egipto *valstybės teroro* aukų *selektyvumo* principas. Antra vertus, prie Egipto *valstybės teroro* objekto priskirtini ir žmogaus teisių organizacijų nariai ir aktyvistai, politiniai aktyvistai ir pan. kaip ir Uzbekistano *valstybės teroro* atveju.

6.2 JAV – Egipto santykiai 2001 – 2007 m.

Analizuojant JAV – Egipto santykius globalios kovos su terorizmu kontekste pastebimos analogiškos šių valstybių santykių tendencijos kaip ir JAV – Uzbekistano atveju. Pažymėtina, jog Egipto geopolitinė strateginė reikšmė yra daug svarbesnė nei Uzbekistano. Tai suponavo ir ilgalaikę bei nuosaikią JAV politiką šios *valstybės teroro* sistemos atžvilgiu.

Šiuo metu Egipto valstybė yra antrą pagal dydį JAV finansinės ir karinės paramos gavėja po Izraelio bei strateginė JAV sąjungininkė globalioje kovoje su terorizmu. Laikoma, jog JAV

yra pagrindinė Egipto donorė nuo 1975 m. (po šių valstybių diplomatinių santykių atgaivinimo, kurie buvo nutraukti 1967 m.).

Egiptas, istoriškai esantis viena svarbiausių Viduriniųjų Rytų valstybių, tampa minėtos 2002 m. JAV deklaruotos Nacionalinio saugumo Strategijos “demokratizacijos“ objektu. Kaip ir Uzbekistano atveju, nors JAV (arba Vakarai plačiąja prasme) dažnai keldavo žmogaus teisių ir politinių laisvių Egipte klausimą, vis dėlto manoma, jog ekonominių reformų Egipte svarba išstūmė politinių pokyčių poreikį santykiuose su Egiptu. Apibendrintai, JAV politika Egipto atžvilgiu yra skirta išlaikyti Vid. Rytų regiono stabilumą, vykdyti karinį bendradarbiavimą bei išlaikyti 1979 m. Egipto – Izraelio taiką¹⁰⁹. Jei Uzbekistano atveju JAV karinės bazės dislokavimas pasienyje su Afganistanu buvo lemiamos reikšmės globalios kovos su terorizmu kontekste, tai Egipto atveju JAV daugiausiai pasikliauna Egipto žvalgybos bendradarbiavimu vykdant minėtą globalią kovą¹¹⁰.

Tuo pačiu JAV politika Egipte yra skirta plėsti savo įtaką demografiškai gausiose arabų valstybėse. Pažymėtina, jog globalios kovos su terorizmu kontekste JAV deklaruojamos politinės reformos Egipte tėra vienas iš tikslų – prioritetiniais aspektais išlieka saugumo bendradarbiavimas, žvalgybos operacijos, taikos regione palaikymas. Žiūrint platesniame kontekste, Egiptas yra finansuojamas tam, kad įgalintų veikti Izraelį kaip buferinę valstybę Arabų pasaulyje. Taigi Egipto valstybė tampa gera investicija JAV, siekiant apsaugoti savo istorinius interesus Izraelyje. Savo ruožtu, Egipto užsienio politika JAV atžvilgiu yra grindžiama strategine partneryste Viduriniuose Rytuose, siekiant taikos įgyvendinimo ir stabilumo išlaikymo regione.

JAV pagalba Egiptui suteikiama per atskiras paramos programas: JAV Tarptautinio Vystymo Agentūrą Egipte, Viduriniųjų Rytų Partnerystės Inicijatyvą, Valstybės Departamento programą paspartinti reformas Arabų valstybėse, stiprinant pilietines visuomenes, skatinant mikro pramonę, plečiant politinį dalyvavimą, vystant moterų teises; Valstybės Departamento Žmogaus Teisių ir Demokratijos Fondą, kuriuo finansuojama žmogaus teisių apsaugos plėtra musulmonų daugumos valstybėse, bei Nacionalinį paramos fondą Musulmonų Demokratijos Programai¹¹¹.

¹⁰⁹ Jeremy M. Sharp, *Middle East Policy Analyst, Egypt: Background and U.S. Relations*, CRS Report for Congress, July 26, 2006, 6. <www.fas.org>. [Žiūrėta 2007 04 02].

¹¹⁰ Jeremy M. Sharp, *Middle East Policy Analyst, Egypt: Background and U.S. Relations*, 12.

¹¹¹ Jeremy M. Sharp, *Middle East Policy Analyst, Egypt: Background and U.S. Relations*, 20.

Nors beveik kiekviena iš šių išvardintų programų grindžiama demokratizacijos Egipte ir regione siekiais, Egipto vyriausybė propaguoja vadinamą "lėtą" kelią į demokratiją teigdama, jog ekonominės reformos turi būti vykdomos pirmiau politinių, nes Egipto visuomenė dar nėra pasiruošusi demokratinėms reformoms. Egipto valstybės demokratizacijos pasiekimų įvertinimo analizė nėra šio magistrinio darbo tikslas, todėl apibendrintai galima teigti, jog iki šiol vykdytos dalinės, arba "kosmetinės" reformos nepakeitė konstitucinių ar kitų legalių procedūrų organizuojant visuomenės sričių atstovų politinį dalyvavimą¹¹², ir žvelgiant šio magistro darbo kontekste, nepadidino politinio skaidrumo principo egzistavimą Egipte ir tuo pačiu neeliminavo *valstybės teroro* proceso elementų šioje valstybėje.

Kalbant *valstybės teroro* kontekste, Egiptas jau nuo 20 a. 7 deš. naudoja įvairius antiteroristinius dekretus bei minėtą Nepaprastosios Padėties įstatymą. Dar prieš rugsėjo 11 d. įvykius JAV, Egiptas tampa įvairių tarptautinių organizacijų dėmesio objektu dėl ankstesniame skyriuje minėtų žmogaus teisių bei laisvių pažeidimų.

Nepaisant šio fakto, JAV teikiama finansinė pagalba Egiptui buvo nuosekli. 2002 m. sausio mėn. JAV pareiškė skirianti 959 mlj. JAV dolerių, siekiant padėti atsigausti Egipto ekonomikai po rugsėjo 11d. atakų. 2002 m. iš viso skiriama 2, 1 mljr. JAV dolerių Egiptui ir teigiama, jog papildomas finansavimas bus sulaikytas dėl žmogaus teisių pažeidimo. Bet tuo pačiu užtikrinta, jog Egipto kasmetiniai 2, 1 mljr. JAV dolerių "nebus pavojuje". JAV administracija taip pat nekomentavo gausybės dėl politinių motyvų kaltinamų sulaikytųjų ir tarptautiniu lygmeniu neteisingų teismų dėl islamistų oponentų prieš prezidento H. Mubarak'o vyriausybę atvejus.

Žmogaus teisių gynimo pranešime (angl. *Country Reports on Human Rights Practices for 2001*), išleisto 2002 m. kovo mėn. JAV Valstybės departamentas teigė, jog Egipto rodikliai "išlieka vargani dėl laisvės teisės ir civilių teismų kariniuose teismuose ar valstybės saugumo Nepaprastosios padėties teismuose". Minėtame pranešime nurodoma, jog kovojant su terorizmu, Egipto saugumo pajėgos kankina kalinius, savavališkai areštuoja ir sulaiko asmenis. Ne teroristinėse kampanijose vietinė policija žudo, kankina bei kitaip įbaugina įtariamuosius¹¹³.

¹¹² Amr Hamzawy, *Challenges and Prospects of Political Liberalization in Egypt*, House Committee on International Relations Hearing "Redefining Boundaries: Political Liberalization in the Arab World" April 21, 2005. <<http://www.carnegieendowment.org>>. [Žiūrėta 2007 02 06].

¹¹³ Human Right Watch, "Egypt", *Country Profile*, 2003. www.hrw.org. [Žiūrėta 2007 03 09].

Kasmetiniame pranešime dėl religinių laisvių 2002 m., JAV Valstybės Departamentas teigė, jog nors ir būta bandymų stiprinti pagarbą religinėms laisvėms, bet įvairūs žmogaus teisių pažeidimai Egipte išlieka.

Nepaisant šių faktų konstatavimo, 2004 m. JAV suteikė 1,3 mljrd. JAV dolerių karinės pagalbos ir 600 mlj. JAV dolerių ekonominio asistavimo Egipto vyriausybei. JAV Valstybės departamentas, nepaisant minėtų pranešimų, oficialiai teigia, jog JAV laiko Egiptą „aktyviu partneriu globaliame kare su terorizmu“: 2004 m. birželį JAV Valstybės sekretoriaus pavaduotojas David'as Satterfield'as konstatuoja kongreso komitetui, jog dvi vyriausybės „artimai bendradarbiauja kontr terorizmo veikloje“¹¹⁴. Todėl Egiptas tais pačiais metais surengė didžiausios visame regione „Bright Star“ daugiašales karines pratybas su JAV pajėgomis.

Atsakant į atnaujintą 2003 m. Egipto vyriausybės Nepaprastosios Padėties įstatymą, JAV Valstybės departamentas teigė „suprantas ir dėkojasi Egipto įsipareigojimams kovoti su terorizmu bei išlaikyti stabilumą; nors ir susirūpinę, kokiais būdais įstatymas buvo pritaikytas“¹¹⁵. Plačiau minėtas įstatymas nebuvo komentuojamas ir šio įstatymo atnaujinimas nesusilaukė reakcijos iš JAV valdžios. Kaip ir Uzbekistano atveju, Egipte pastebima tik deklaratyvi, be adekvačios konkrečios politikos, JAV reakcija į Egipto vykdomą *valstybės teroro* procesą.

2005 m. JAV vėl skyrė 1,3 mljrd. JAV dolerių karinės bei 535 mlj. JAV dolerių ekonominės pagalbos. Nors Egiptui ir buvo grasinama, jog bus nesuteikta 200 mlj. JAV dolerių, jei sulaukytas vyriausybės opozicijos lyderis Ayman'as Nour's nebus išleistas iš kalėjimo, visgi rugsėjo mėn. Egiptas vėl surengė 6 savaičių „Bright Star“ jungtines karines pratybas, įtraukiant 8,600 JAV būrių bei 8 tūkst. būrių iš kitų dešimties šalių. Taigi, JAV – Egipto strateginis karinis bendradarbiavimas tęsiamas nepaisant pagrindinių tarptautinės teisės normų ir taisyklių nesilaikymo.

Deklaratyvi JAV administracijos retorika kovoti su Egipto vykdomais minėtais tarptautiniais pažeidimais atsiskleidžia 2005 m. viešame diskurse. 2005 m. gegužės mėn. JAV prezidentas G. Bush'as teigia, jog jis palaiko prezidento H. Mubarak'o sprendimą leisti rengti konkurencingus prezidento rinkimus ir kritikavo gegužės 25 d. disidentų sumušimus, inicijuotus valdančiosios partijos narių. Retoriškai, 2005 m. sausio 27 d., „Times“ interviu G. Bush'as

¹¹⁴ Human Right Watch, „Egypt“, *Country Profile*, 2005. <www.hrw.org>. [Žiūrėta 2007 03 09].

¹¹⁵ Human Right Watch, „Egypt“, *Country Profile*, 2003. <www.hrw.org>. [Žiūrėta 2007 03 09].

užtikrino, jog „kankinimai yra nepriimtini, nei mes vadovaujam žmonėms šalyse, kuriose vyksta kankinimai (angl. *torture is never acceptable, nor do we hand over people to countries that do torture*)¹¹⁶. Tuo pačiu JAV valstybės sekretorė Condoleez‘a Rice atšaukė savo planuotą vizitą į Egiptą protestuojant prieš Egipto opozicijos lyderio Ayman‘o Nour‘s įkalinimą¹¹⁷. Visgi ši JAV politika netampa ilgalaikė.

2006 m. JAV vis dar yra didžiausia karinės ir ekonominės pagalbos donorė Egiptui: paskirti kasmetiniai 1, 3 mljr. JAV dolerių karinės bei 490 mlj. JAV dolerių ekonominės pagalbos. 2006 m. birželio mėn. JAV kongresui nepavyko priimti Užsienio Operacijų Asignavimo Akto pataisos, pagal kuri būtų suspenduoti 100 mlj. JAV dolerių Egiptui dėl šios valstybės žmogaus teisių pažeidimų rodiklių.

Apibendrintai galima teigti, jog nors 2005 m. JAV administracija padidino viešą kritiką Egiptui dėl demokratijos plėtros ir žmogaus teisių apsaugos reikalavimų, nebūta jokios praktinės, ir svarbiausia, produktyvios JAV politikos. Jau 2006 m. prezidento G. Bush‘o administracija sumažino savo viešą spaudimą egiptiečių vyriausybei dėl minėtų žmogaus teisių ir demokratizacijos aspektų. Nors 2005 m. vizito į Kairą metu JAV valstybės sekretorė C. Rice kalbėjo apie politinių reformų Egipte svarbą ir jų skatinimą iš išorės, bet 2006 m. JAV administracija teigia, jog šie pokyčiai turi ateiti iš Egipto visuomenės ir vyriausybės¹¹⁸, o ne skatinami išorės valstybių. Taigi nors analizuojamu laikotarpiu JAV vyriausybė deklaratyviai išreiškėdavo susirūpinimą dėl žmogaus ir kitų teisių pažeidinėjimo Egipte, nebuvo vykdoma jokia reali ir efektyvi JAV reakcinė politika¹¹⁹.

Dabartinis JAV spaudimas demokratijai Vid. Rytuose traktuojamas kaip atsakas į radikalių islamistų karinę, intelektualinę bei socialinę stagnaciją. Teoriškai yra deklaruojama, jog JAV politika Egipto atžvilgiu turi būti performuluota, jei JAV politikos veikėjai siekia subalansuoti JAV saugumo interesus su JAV demokratijos plėtimo politika. Iškyla akivaizdi kaip ir Uzbekistano atveju dilema: kaip suderinti ekonominius bei demokratizacijos plėtros interesus? Kol kas JAV priemonės dėl liberalizacijos, demokratizacijos ir panašių procesų galima įvardinti

¹¹⁶ Jane Mayer, *Outsourcing Torture, The secret history of America’s “extraordinary rendition” program*, 2005, February, 7. <www.findlaw.org>. [Žiūrėta 2007 02 03].

¹¹⁷ Human Right Watch, “Egypt”, *Country Profile*, 2006. <www.hrw.org>. [Žiūrėta 2007 03 09].

¹¹⁸ Human Right Watch, “Egypt”, *Country Profile*, 2007. <www.hrw.org>. [Žiūrėta 2007 03 09].

¹¹⁹ Ten pat.

tik diplomatinėmis ir retorinėmis: pvz. minėtos valstybės sekretorės Condoleez Rice kalbos American Universitete Kaire, jos susitikimai su politiniais aktyvistais, deklaratyvūs JAV administracijos grasinimai sumažinti finansavimą Egipto vyriausybei ir t. t.

Šiuo metu JAV išipareigojimai demokratizacijai Egipte (tiek savo valstybės lygmeniu, tiek tarptautinės bendruomenės) yra ypač kvestionuojami, ypatingai po Hamas judėjimo pergalės Palestinoje. Su akivaizdžiomis Hamas ambicijomis perimti valdžią Palestinoje, Egipto, JAV ir Izraelio valstybės dalinasi bendru tikslu apriboti Hamas politines ambicijas ir sulaukyti šio politinio islamistinio judėjimo plėtrą į kaimynines valstybes. Tokiomis aplinkybėmis, t. y. globalaus karo su terorizmu, vertingo egiptiečių saugumo pajėgų bendradarbiavimo Gazos – Egiptiečių pasienyje, teigiama, jog JAV dar daugiau sumažins savo retoriką dėl politinių reformų poreikio Egipte.

Kalbant apie apdovanojimo ir bausmės (“lazdos ir meduolio”) taktinę priemonę, kuri buvo pamiršta arba pavėluotai panaudota Uzbekistano atveju, pažymėtina, jog pirmiausiai Egipto geostrateginė reikšmė suponuoja, jog jis negali būti nei ignoruojamas nei spaudžiamas¹²⁰. Siekiant minėtų JAV demokratizacijos tikslų ir su tuo susijusių *valstybės teroro* elementų Egipte eliminavimo, JAV turėtų panaudoti savo ilgalaikius stiprius ekonominius bei politinius ryšius su šia valstybe, neblokuojant pačios vyriausybės valdžios: t.y. negrasinti karinės ar ekonominės pagalbos nutraukimais. Šią nuostatą patvirtintų ir tokios politikos Uzbekistane neefektyvumo pavyzdys, kai po Andižano įvykių tarptautiniu lygmeniu išsakytos kritikos, JAV prarado karinę bazę ir tuo pačiu politinės įtakos instrumentus Uzbekistane.

Šiuo metu akivaizdu, jog Egipto vyriausybė ilgam užsitikrino paramą, ar bent jau tylų JAV pritarimą dėl savo represinių priemonių taikymo islamistinio judėjimo atžvilgiu, sustiprindamas taip vadinamą „Alžyro sindromą“ (angl. *Algerian syndrome*): t. y. tarptautinės bendruomenės veikėjų baimę sulaukti antivakarietišku tendencijų Egipto politikoje dėl radikalių islamistų teisėto atėjimo į valdžią per demokratinius rinkimus. Iš kitos pusės, JAV turi išspręsti kitą dilemą: politinis islamistinio judėjimo veikėjų atskyrimas nuo Egipto politinės sferos silpnina demokratinės transformacijos šioje valstybėje potencialą¹²¹.

¹²⁰ Amr Hamzawy, “Challenges and Prospects of Political Liberalization in Egypt”, *Redefining Boundaries: Political Liberalization in the Arab World*, House Committee on International Relations Hearing April 21, 2005, <<http://www.carnegieendowment.org>>. [Žiūrėta 2007 02 06].

¹²¹ Amr Hamzawy, “Challenges and Prospects of Political Liberalization in Egypt”.

Antra vertus, JAV nuosaiki politika Uzbekistano ir Egipto valstybės *teroro* atvejais suponuoja, jog pačių JAV politiką galima įvardinti kaip valstybės, kuri remia atitinkamą terorizmą. Taigi, vadovaujančią valstybę globalioje kovoje su terorizmu galima įvardinti ir kaip valstybę, remiančią terorizmą atskirose šalyse. Šioje vietoje kyla klausimas, ar JAV vis dar gali imtis moralinio autoriteto vaidmens kovoje su terorizmu, kai jos deklaruojamos vertybės tėja priedanga pragmatiškiems saugumo, kariniams, ekonominiams interesams.

Išvados

Šiame magistro darbe buvo analizuojama, kaip tarptautinių santykių arenoje yra manipuluojama *valstybės teroro* sąvoka. Atsižvelgiant į tai, kad *valstybės teroras* iki šiol nėra aiškiai ir vienareikšmiškai apibrėžtas tarptautinės teisės, politiniame ir akademiname lygmenyse, buvo siekiama šią sąvoką konceptualizuoti. Tyrimo metu atsiskleidė, jog analizuojant *valstybės terorą* susiduriama su trimis problemomis:

- a) konceptualizacijos problema - valstybė gali teisėtai naudoti jėgą, siekdama įgyvendinti priimtus sprendimus, todėl sudėtinga nubrėžti ribą tarp legalių ir neteisėtų valstybės veiksmų.
- b) emocinė problema – tarptautinei bendruomenei sunku suprasti arba vengia suprasti *valstybės teroro* idėją, t.y. pripažinti, kad moralinį autoritetą tarptautinių santykių sistemoje įgijusios šalys gali būti susijusios su *valstybės terorizmu*;
- c) informacijos trūkumas - informacija apie vidinės represijas yra slapta arba sunaikinama, o išorinių asmenų vykdomi tyrimai traktuojami kaip kišimasis į šalies vidaus reikalus.

Politiniame lygmenyje pagrindinis nesutarimas kyla dėl *valstybės teroro* sąvokos, kuria manipuluoja tiek pačios vyriausybės savo veiksmus įvardindamos nacionalinio saugumo interesų gynyba, tiek išorės valstybės, kuomet tam tikros valstybės atliekamus veiksmus ar šalyje vykstančius procesus įvardija teroristiniais. Praktiniai pavyzdžiai rodo, kad *valstybės terorą* vykdančios valstybės (šiuo darbe – Uzbekistanas ir Egiptas), įgijusios strateginę reikšmę globalų karą su terorizmu vykdančioms valstybėms (šiuo atveju – JAV), gali tuo pasinaudoti politiniame lygmenyje ir išvengti kritikos ir atsakomybės už savo atliekamus veiksmus.

Šiuo metu *valstybės teroro* sąvoka neturi aiškios tarptautinėje teisėje įtvirtintos reikšmės, todėl tarptautinėje plotmėje trūksta valstybių atsakomybę reguliuojančių prevencinių mechanizmų. JTO yra priimta trylika konvencijų, susijusių su terorizmu, tačiau jose pagrindinis dėmesys tenka aiškiausią koreliaciją su terorizmu turinčiai *valstybės remiamo teroro* sampratai, o *valstybės teroro* samprata neapibrėžiama. Tiesa, diskutuojama dėl 14 - tos konvencijos, kurioje pirmą kartą būtų įtvirtintas poreikis pašalinti nacionalinę terorizmo legitimizaciją, tačiau šiuo metu teisinio *valstybės teroro* apibrėžimo nebuvimas leidžia valstybėms manipuluoti *valstybės teroro* koncepcija, ją racionalizuoti, biurokratizuoti ir „legalizuoti“ tarptautiniu lygiu. Tai

patvirtina **antrąją magistrinio darbo hipotezę, jog dėl nepakankamo teisinio *valstybės teroro* konceptualizavimo trūksta mechanizmų neutralizuoti *valstybės terorą*, todėl kovos su terorizmu kontekste *valstybės teroro* legitimizacija tampa itin lanksti** – tai buvo įrodyta empirinio tyrimo metu.

Akademiniam lygmenyje galima pastebėti daugiau sutarimo dėl *valstybės teroro* sąvokos nei teisiniame ar politiniame lygmenyse. Terorizmo sąvoka skeliama į dvi kategorijas: į terorizmą iš viršaus (*valstybės terorą*) ir terorizmą iš apačios (sub-valstybinį terorizmą). *Valstybės teroro* sampratą reikia atskirti nuo *nevalstybinio terorizmo*, kadangi pirmuoju atveju veikia oficialios valdžios įgaliojimus turinčios jėgos struktūros, kurios neperžengia šalies sienų ir veikia sistemingai. Tuo tarpu terorizmas yra reiškinys, kuris, nors ir turi strateginio planavimo bruožų, nebūtinai vyksta sistemingai. Remiantis akademinės literatūros ir teisinių šaltinių analize, pritaikius tyrimo metu išskirtus kriterijus ir siekiant tolimesnių diskusijų, galima pasiūlyti vieningesnį *valstybės teroro* apibrėžimą: tai yra nacionalinės valstybės sąmoningas, sistemingas ir selektyviai taikomas fizinis ir psichologinis smurtas, kurį sankcionuoti vykdo legitimios valdžios struktūros ir kuris yra naudojamas kaip politinių represijų ir socialinės kontrolės instrumentas.

Pagal pateikto *valstybės teroro* apibrėžimo kriterijus Uzbekistaną galima priskirti *valstybės teroro* sistemai, nes *valstybės terorą* sistemingai vykdo oficialios valdžios jėgos. Be to, Uzbekistano vyriausybė įgyja kontrolės svertą, kurį panaudoja prieš pasirinktą tikslinę visuomenės dalį: islamistinių judėjimų ir politinės opozicijos narius, potencialius tarptautinio lygmens kritikus. JAV santykių su Uzbekistanu analizė rodo, kad Uzbekistanas, tapdamas globalios kovos su terorizmu dalyviu, įgijo galimybę išvengti kritikos dėl vykdomo *valstybės teroro*. Tai galima paaiškinti tuo, jog siekdama pasinaudoti strategine Uzbekistano reikšme globalioje kovoje su terorizmu, JAV vengia išsakyti griežtą kritiką ir imtis atsakomųjų priemonių prieš žmogaus teisių pažeidimus, tokiu būdu legitimizuodama Uzbekistano *valstybės terorą*.

Egiptas yra priskiriamas *valstybės teroro* sistemai pagal tuos pačius kriterijus, bet skiriasi nuo Uzbekistano *valstybės teroro* legitimizacijos. Uzbekistano *valstybės teroro* sistema yra sankcionuojama tik tarptautiniu lygmeniu dėl neapibrėžtos globalios kovos su terorizmu. Tuo tarpu Egipto *valstybės teroras* (atitinkantis tyrimo metu išskirtus *valstybės teroro* kriterijus) yra legitimizuotas ir nacionalinėje teisės sistemoje, ir tarptautiniu lygiu. Tai lemia svarbesnę Egipto

geopolitinė strateginė reikšmė, suponuojanti ilgalaikę nuosaikią JAV politiką šios *valstybės teroro* sistemos atžvilgiu ir tylų pritarimą dėl represinių priemonių taikymo islamistinio judėjimo atžvilgiu. Ši JAV parama sustiprina „Alžyro sindromą“, t.y. įrodo, jog tarptautinės bendruomenės veikėjai bijo radikalių islamistų teisėto atėjimo į valdžią per demokratinius rinkimus, nes tokiu atveju sustiprėtų antivakarietiškos tendencijos Egipto politikoje. Taigi nors JAV vyriausybė retkarčiais deklaratyviai išreiškia susirūpinimą dėl žmogaus teisių pažeidinėjimo Egipte, ji nevykdo jokios realios ir efektyvios reakcinės politikos.

Remiantis JAV santykių su Uzbekistanu ir Egiptu analize **galima patvirtinti magistrinio darbo hipotezę, kad dėl veikėjų, dalyvaujančių kovoje su terorizmu, strateginių, politinių, ekonominių ir ideologinių interesų dominavimo nėra aiškiai identifikuojama ir teisiškai įtvirtinama *valstybės teroro* samprata ir nestabdomas *valstybės teroro* procesas.**

Būtina analizuoti JAV sprendimus dėl karinės, finansinės ir politinės paramos valstybėms, kurios gali būti priskiriamos *valstybės teroro* sistemoms, globalios kovos su terorizmu kontekste. Tokiu atveju galima paaiškinti, kodėl žmonių teisių apsaugos ir kitos deklaruojamos vertybinės idėjos tampa antraeilėmis. JAV vadovaujama kova su terorizmu vargu ar gali būti grindžiama vien tik demokratijos skleidimu, kadangi tuo pačiu metu siekia įgyvendinti ir „teisingumą“. Šiuo atveju siekiama ne padidinti atskirų valstybių demokratijos lygį, bet pašalinti terorizmą kaip reiškinį. Be abejo, demokratijos idėja yra susijusi su šiuo tikslu, tačiau nėra pamatinė. Nors JAV yra suinteresuota keisti valstybių institucijas bei visuomenės nuostatas, tačiau „demokratijos“ modelis naudojamas nenuosekliai arba pavėluotai (tai įrodo JAV reakcijos į 2005 m. įvykius Andižane pavyzdys).

JAV vadovaujamo globalaus karo su terorizmu samprata yra grindžiama *selektyvumo* principu ir išsiskiria deklaratyvia vertybine orientacija, todėl galima teigti, kad JAV yra daugiau suinteresuota įgyvendinti savo nacionalinio saugumo politikos tikslus, kurie nebūtinai siejasi su demokratijos skleidimo perspektyva. JAV santykių su Egiptu ir Uzbekistanu analizė parodo, kad egzistuojant deklaratyviam požiūriui į ideologinį-vertybinį matmenį, pateisinamas arba ignoruojamas *valstybės teroro* egzistavimas. Tokiu būdu JAV vadovaujamas globalus karas su terorizmu tampa priedanga autoritariniams režimams vykdyti *valstybės terora*. Atliktas tyrimas parodė, kad Egiptas ir Uzbekistanas vykdo *valstybės terora*, tuo pačiu metu dalyvaudami globalioje kovoje su terorizmu.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Amnesty International Report, „Egypt“, *Country Report*, 2003. <<http://web.amnesty.org>>.

Amnesty International Report, „Egypt“, *Country Report*, 2004. <<http://web.amnesty.org>>.

Amnesty International Report, „Egypt“, *Country Report*, 2005. <<http://web.amnesty.org>>.

Amnesty International Report, „Egypt“, *Country Report*, 2006. <<http://web.amnesty.org>>.

Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2001. <<http://web.amnesty.org>>.

Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2002. <<http://web.amnesty.org>>.

Amnesty International Report, „Uzbekistan“, *Country Report*, 2003. <<http://web.amnesty.org>>.

Amnesty International, “Egypt: No protection - systematic torture continues”, 13 November, 2002. <<http://web.amnesty.org/library>>.

Amnesty International, “Terror and Counter-Terror Defending Our Human Rights”, 2007. <<http://web.amnesty.org/library>>.

Amnesty International, Public Statement, “Egypt: Referendum must not be used to legitimize erosion of human rights”, News Service, Nr. 059, 22 March, 2007. <<http://web.amnesty.org>>.

Andréani, Gilles ir Hassner, Pierre, “Morality and International Violence”, *Commentaire*, Nr.111, Autumn, 2005.

Byman, Daniel, *Deadly Connection State that Sponsor Terrorism*, Cambridge University Press, USA, 2005, 369.

Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, “Egypt”, *Country Reports on Human Rights Practices*, March 6, 2007. <<http://www.state.gov>>.

Beale, Jonathan, “US threat to withhold Uzbek aid”, *BBC News*, Washington, Thursday, 14 July, 2005. <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific>>. [Žiūrēta 2006 12 04].

Burgess, Mark, *A Brief History of Terrorism*, Washington DC: Center for Defense Information, July 2, 2003. <<http://www.cdi.org>>.

Bushnell, P. Timothy, Shlapentokh, Vladimir, Vanderpool, Christopher K., Sundram, Jeyratnam, (ed.) *State Organized Terror: The case of Violent Internal Repression*, Westview press/series on State Violence, State Terrorism and Human Rights, 1991.

Chomsky, Naom, *World Order Old and New*, Pluto Press, UK, 1994, 311.

Claridge, David, “State Terrorism? Applying a Definitional Model,” *Terrorism and Political Violence*, Autumn 1996, 52-53.

Decree of Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on the Entering into Force of the Law of the Republic of Uzbekistan on Combat of Terrorism, „Law on Combat of Terrorism“, December, 2000. <<http://www.legislationline.org>>.

Deen, Thalif, “UN Member States Struggle to Define”, *Inter Press Service*, July 25, 2005. <<http://www.globalpolicy.org>>.

Duvall R.D., Stohl, M., “Governance by Terror”, in M. Stohl (ed.) *The Politics of Terrorism*, New York: Marcel Dekker, 1983, 179-220.

Egypt State Information Service, “Human rights in the Egyptian Constitution”, 2006. <<http://www.sis.gov.eg/En/Politics/HRights>>.

General Assembly Official Records Fifty-ninth Session Supplement No. 37 (A/59/37), “Report of the Ad Hoc Committee established by General Assembly resolution 51/210 of 17 December 1996”, Eighth session, 28 June-2 July, 2004. <<http://www.un.org>>.

Hamzawy, Amr ir J. Brown, Nathan, *Can Egypt’s Troubled Elections Produce a More Democratic Future? Democracy and Rule of Law*, Carnegie Endowment For International Peace, December, 2005. <www.CarnegieEndowment.org>.

Hamzawy, Amr, “Challenges and Prospects of Political Liberalization in Egypt”, *Redefining Boundaries: Political Liberalization in the Arab World*, House Committee on International Relations Hearing, April 21, 2005. <<http://www.carnegieendowment.org>>.

Harries, Owen, “Morality and Foreign Policy”, *CIS Occasional Paper 94*, 2005, February, 7-8.

Human Right Watch, “And it was hell all over again...: Torture in Uzbek Law”, December, 2000, Vol. 12, No.12, (D). <<http://www.hrw.org/reports>>.

Human Right Watch, “Country studies: the human rights impact of counter-terrorism measures in ten countries”, *In the name of counter-terrorism: human rights abuses worldwide*, Human Rights watch briefing paper for the 59th session of the United Nations Commission on Human rights, March 25, 2003. <<http://hrw.org/un/chr59/counter-terrorism>>.

Human Right Watch, “Egypt“, *Country Profile*, January, 2003. <www.hrw.org>.

Human Right Watch, “Egypt“, *Country Profile*, January, 2005. <www.hrw.org>.

Human Right Watch, “Egypt“, *Country Profile*, January, 2006. <www.hrw.org>.

Human Right Watch, “Uzbekistan”, *Country Profile*, January, 2007. <<http://www.hrw.org>>.

Human Right Watch, “Uzbekistan”, *Country Profile*, January, 2002. <<http://www.hrw.org>>.

Human Right Watch, “Uzbekistan”, *Country Profile*, January, 2005. <<http://www.hrw.org>>.

Human Right Watch, “Uzbekistan”, *Country Profile*, January, 2006. <<http://www.hrw.org>>.

Human Rights Watch, “International Campaign to Ban Landmines”, *Landmine Monitor Report 2001*, New York, 2001, 915.

Human Right Watch, „Egypt“, *Country Profile*, January, 2007. <www.hrw.org>.

International Crisis Group, “The Failure of Reform in Uzbekistan: Ways Forward for the International Community”, *Asia Report*, Nr. 76, 11 March, 2004. <<http://www.icg.org>>.

International Crisis Group, “Uzbekistan's Reform Program: Illusion or Reality?”, *Asia Report*, Nr. 46, 18 February, 2003. <<http://www.crisisgroup.org/>>.

Keane, John, *Violence and Democracy*, Cambridge University Press, 2004, 218.

Koufa, Kalliopi K., *Terrorism and human rights Progress*, Special Rapporteur, United Nations, Economic and Social Council Distr. Generale/CN.4/Sub.2/2001/31, 27 June 2001.

Krain, E. M., “State – Sponsored Mass Murder: The Onset and Severity of Genocides and Politicides”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 41., No. 3, June 1997, 331 – 360.

Mayer, Jane, *Outsourcing Torture, The secret history of America’s “extraordinary rendition” program*, 2005, February 7. <www.findlaw.org>.

Maogoto, Jackson Nyamuya, “New Frontiers, Old problems: The War on Terror and The notion of Anticipating the Enemy”, *Netherlands International Law Review*, LI: 1–39, 2004.

Marchak, Patricia, *Reigns of Terror*, Montreal, Canada: McGill-Queen’s University Press, 2003, 306.

Meisels, T., „The Trouble with Terror: The Apologetics of Terrorism—a Refutation“, *Terrorism and Political Violence*, 18:465–483, 2006.

Micewski R., Edwin, “Terror and Terrorism: A History of Ideas and Philosophical- Ethical Reflections”, *Strategic Insights*, Volume IV, Issue 8, August, 35 – 60, 2005.

Olcott, Martha Brill, “Democracy, Human Rights, and the War on Terrorism in Central Asia”, *Testimony before the U.S. Senate Foreign Relations Committee*, June 27, 2002.
<<http://www.carnegieendowment.org>>.

Olcott, Martha Brill, *Testimony Prepared for the House Committee on International Relations Hearing on the Middle East and Central Asia*, April 26, 2006.
<<http://www.carnegieendowment.org>>.

Ricks, Thomas E., Glasser, Susan B., “U.S. Operated Secret Alliance with Uzbekistan,” *Washington Post*, October 13, 2001, 8. <<http://www.washingtonpost.com/ac2>>.

Ron, James, “Varying Methods of State Violence”, *International Organization*, 1997, 51/2: 275-300. <<http://www.ebscohost.com>>.

Rummel, R. J., Democracy, Power, “Genocide and Mass Murder”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No. 1, March 1995, 3 – 26.

Schmid, Alex P. ir Jongman Albert J., *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature*, 1988, SWIDOC.

Sharp M., Jeremy, “Middle East Policy Analyst, Egypt: Background and U.S. Relations”, *CRS Report for Congress*, July 26, 2006. <www.fas.org>.

Stohl, Michael, *Expected Utility and State Terrorism*, Draft paper prepared for delivery at the Root Causes of Terrorism International Expert Meeting, Oslo, The Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), 9-11, June 2003.

Strmiska, Maxmilian, “Political Radicalism, Subversion and Terrorist Violence in Democratic Systems”, *Central European Political Studies Review*, 2000. <<http://www.cepsr.cz/clanek.php>>.

The UN Security Council, “Resolution 1456”, Security Council Distr.: General, 2003 03-21605 (E), Security Council at its 4688th meeting, 20 January, 2003. <<http://www.un.org>>.

Torres, Sonia, “Meaningful Acts: Terrorists, Artists, and States”, *Peace and Change*, Vol. 31, Nr. 2, April 2006, 204.

United States Bureau of European and Eurasian Affairs, “U.S. Assistance to Uzbekistan -- Fiscal Year 2002”, Washington, DC, December 9, 2002. <www.state.gov>.

United States Bureau of South and Central Asian Affairs, “U.S. Assistance to Uzbekistan – Fiscal Year 2006”, Washington, DC, November 28, 2006. <www.state.gov>.

United States Defense Security Cooperation Agency (DSCA), “Military Assistance”, January 4, 2002. <http://www.dsca.osd.mil/home/military_assistance>.

United States Department of State, Chapter 5B - Country Reports, “Middle East and North Africa Overview”, *Country Reports on Terrorism*, Office of the Coordinator for Counterterrorism, April 27, 2005. <<http://www.state.gov/s/ct/rls/45392.htm>>.

United States Office of the Spokesman, “*United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework*”, Washington, DC, March 12, 2002. <www.state.gov>.

United States Department of State, “Fighting for Fundamental Rights and Freedoms”, March 12, 2002, Washington, DC, August 20, 2002. <<http://www.state.gov.org>>.

United States Department of State, „Uzbekistan”, Country Profile, 2006. <www.state.gov.org>.

United States Department of State, “The National Security Strategy of The United States of America”, September, 2002. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>>.

United States Department of State, „National Strategy for Combating Terrorism“, February, 2003, 17. <www.state.gov>.

United Nations actions to counter Terrorism, “Human Rights Special Rapporteur appointed”, *Protecting Human Rights while Countering terrorism*, 2005. <www.un.org>.

United Nations actions to counter Terrorism, “International Instruments to counter Terrorism”, 2006. <<http://www.un.org/terrorism/instruments>>.

United Nations actions to counter Terrorism, “United Nations General Assembly Adopts Global Counter-Terrorism Strategy”, *Counter – Terrorism Strategy*, 2007. <www.un.org>.

United Nations S/PV.4453, “Security Council Fifty-seventh year 4453rd meeting”, 18 January, 2002, New York. <<http://www.un.org>>.

United Nations, “39/159. Inadmissibility of the policy of State terrorism and any actions by States aimed at undermining the socio-political system in other sovereign States”, Resolution of General Assembly, 102nd plenary meeting, 17 December, 1984. <<http://www.un.org>>.

United Nations, “Excerpts from the report on 2005 World Summit Outcome”, 2006. <<http://www.un.org>>.

United Nations, “International Convention For The Suppression Of The Financing Of Terrorism”, 1999, <<http://www.un.org>>.

United Nations, „3314 Definition of Aggression“, *General Assembly resolution*, 1974, December 14. <<http://www.un.org>>.

United States Department of State Office of the Coordinator for Counterterrorism, „Country Reports on Terrorism 2005”, 2006, April, 9. <www.state.gov.org>.

Walter, E. V., „Violence and the Process of Terror“, *American Sociological Review*, Vol. 29, No. 2, April, 1964, 248. <<http://www.jstor.org/view/003>>.

Weber, Max, „Politics as a Vocation“, *Violence a Reader*, ed. by Catherine Besterman, Colby College, Maine, USA, 2002, 300.

Wolpin D., Miles, „State Terrorism and death squads in the New Worl order“, Kumar Rupersinghe and Marcial Rubio C.(ed.), *The Culture of Violence*, UN University Press, 1994.

Priedas nr. 1

Valstybės teroro sklaida pagal Duvall R.D., Stohl, M., Governance by Terror, in M. Stohl (ed.) The Politics of Terrorism, New York: Marcel Dekker, 1983, 179-220.

	Pasireiškimo laipsnis	Teroro Apimtis	Teroro Aukos
Pirmas pasaulis (stiprios valstybės)	Nedidelis	Limituota	Socialiai izoliuotos grupės, kuriomis nepasitiki dauguma visuomenės
Antras pasaulis (vidutinės valstybės)	Anksčiau didelis, dabar sumažėjęs	Pradžioje labai plintanti, dabar limituota	Nerevoliucinės klasės atstovai ir partijos nariai; šiuo metu disidentai
Trečias pasaulis (silpnos valstybės)	Skirtingas, bet labai aukštas daugelyje valstybių	Sparčiai plintanti, kai vyksta intensyviai	Potenciali politinė opozicija, ypatingai kairiujų judėjimai kaip izoliacinė kategorija

Summary

In the times of global war on terror there are no paid considerable attention for a state terror, even if this term is used more and more in political discourse defying a single states as being terroristic. Therefore the main research question is why in the era of global war on terror the international community are not fighting with a state terror, which undermines the same human lifes, rights and values as „terrorism“ does?

In this study, titled “State Terror in the Context of Global War on Terror: Case Study of US relations with Egypt and Uzbekistan”, the author analyses the concept of state terror in academic, political and juridical level.

The main goal of this study is to analyze, why in the context of global war on terror the states are divided into separate categories: some states become enemies, others avoid criticism, even if they can be treated as state terror systems..

In order to carry out the tasks set, the study has been divided into six chapters:

In the first chapter there was determined a problem of state terror conceptualization. It was concluded that there are three main reasons: conceptualization, emotional and lack of information or data about state terror.

The second chapter analyzed a juridical definition of state terror. The analysis of UN conventions and other counter terrorism law data proved that there is no legal definition of state terror and therefore any preventive instruments of fighting against it become neutralized. The study has thus confirmed the hypothesis, that the lack of a legal definition of state terror presupposes a legitimization of the term.

In the third chapter there was analyzed an academic definition of state terror. Traditionally, terror is divided in a terror “from below” (widely known as “terrorism”) and terror “from above” (state terror, or terror which is implemented by legal state forces).

In the academic point of view, this study might be useful as giving a conceptual state terror term. The conceptualization was made on a basic of political, juridical and academic discourse, defining main criteria for identifying a state terror. These criteria were used for defining a state terror of Egypt and Uzbekistan.

The study assumes that the lack of above mentioned concept (especially on juridical level) presupposes a legitimization of Uzbekistan and Egypt state terror as analysis in fifth and sixth chapter concerning US relations with Egypt and Uzbekistan has proved.

The study concludes that the lack of a legal definition of state terror gives a possibility for singles states to legalize and use its state terror. Therefore, the hypothesis that the main participating states in global war on terror (in this study case – US) doesn't fight against them because of the strategic, economic or other political interest as it was proved in analysis of US relations with Egypt and Uzbekistan, was confirmed.